

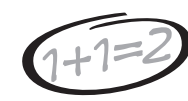
OKO IZBORA

Izveštaj sa prevremenih parlamentarnih izbora
u Republici Crnoj Gori
(22. aprila 2001. godine)

 CeSID
CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA 6

 CeSID
CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA (6)

Izveštaj sa prevremenih parlamentarnih izbora u Republici Crnoj Gori
22. aprila 2001. godine

Izdavač

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

Za izdavača

Dr Slobodanka Nedović

Lektor i korektor

Vidojko Jović

Prelom i oblikovanje

TOTAL DESIGN

Tiraž

1000 primeraka

Štampa

TIPOGRAFIC, Beograd

Štampanje ovog izdanja omogućili su CIDA

i Ambasada Kraljevine Holandije

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

Kralja Milutina 21, 11000 Beograd

Tel/Fax: 011/3342 762, 3342 771, 3343 553, 3235 436

e-mail: cesid@cesid.org.yu; cesid@bitsyu.net

<http://www.cesid.or>

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA 6

Izveštaj sa prevremenih parlamentarnih izbora

u Republici Crnoj Gori

(22. aprila 2001. godine)

Direktor CeSID-a

Dr Slobodanka Nedović

Članovi Upravnog odbora CeSID-a

Marko Blagojević

Aleksandar Bratković

Danko Ćosić

Dr Zoran Lučić

Dr Marijana Pajvančić

Miloš Todorović

Članovi Saveta CeSID-a

Dr Radovan Bigović

Vuk Bojović

Branislav Čanak (UGS Nezavisnost)

Dr Mijat Damjanović

Dr Srđan Darmanović

Vladan Gajić

Dr Vladimir Goati

Dr Lav Ivanović

Nikola Kusovac

Stojmir Matejić (Nezavisni sindikat penzionera Srbije)

Dr Slobodanka Markov

Dr Vojislav Milovanović

Dr Veselin Pavićević

Dr Jelica Petrović

Dr Dejan Popović

Dr Dragoljub Popović

Dr Milan Popović

Miroslav Todorović

Dr Zoran Tomić

Dr Vučina Vasović

Dr Duško Vranješ

Dr Dragica Vujadinović-Milinković

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
I PRIJEVREMENI PARLAMENTARNI IZBORI U CRNOJ GORI ODRŽANI 22. APRILA 2001.	
POVODI, UČINCI I POSLEDICE - POLITIČKI OKVIR.....	9
POZITIVNA DISKRIMINACIJA.....	15
UTVRĐIVANJE CENZUSA.....	15
CRNA GORA - JEDNA ILI DVIJE IZBORNE JEDINICE.....	16
CENTRALNI BIRAČKI SPISAK.....	16
POLITIČKA KAMPANJA.....	18
Zaključak.....	19
UČEŠĆE NACIONALNIH MANJINA U IZBORNOM PROCESU.....	19
UČEŠĆE ŽENA U IZBORNOM PROCESU.....	19
II NORMATIVNI OKVIR PARLAMENTARNIH IZBORA U CRNOJ GORI (2000).....	21
III ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORNOM PERIODU U CRNOJ GORI.....	25
ŠTAMPANI MEDIJI.....	26
ELEKTRONSKI MEDIJI U PREDIZBORNOJ KAMPANJI ZA PARLAMENTARNE IZBORE U CRNOJ GORI, APRIL 2001.	49
UVOD.....	49
MEDIJSKO VREME KAMPANJE.....	51
AKTERI IZBORNE KAMPANJE.....	53
PREDSTAVLJANJE AKTERA IZBORNE KAMPANJE I KONOTACIJA VEZANIH ZA NJIH.....	54
TEME KAMPANJE.....	57
IZVORI I ŽANROVI.....	57
DELOVANJE POJEDINIH MEDIJA U PREDIZBORNOJ KAMPANJI.....	57
Zaključak.....	68
IV PVT U CRNOJ GORI.....	79
O UZORKU.....	80
ORGANIZACIONE PRIPREME.....	81
OBRADNI CENTAR ZA REPREZENTATIVNI UZORAK.....	82
OBRADA REZULTATA SA SVIH POKRIVENIH BIRAČKIH MESTA.....	84
INTERNET.....	85
IZBORNI DAN.....	86

V ORGANIZACIONE PRIPREME CeSID-a I CEMI-ja ZA PREVREMENE PARLAMENTARNE	
IZBORE	89
POSMATRAČI	90
IZBORNI DAN.....	91
NEPRAVILNOSTI KOJE SU CeSID-ovi i CEMI-jevi POSMATRAČI KONSTATOVALI.....	93
Zaključak	95

PREDGOVOR

Nastavljajući tradiciju saradnje u oblasti nestranačkog i neutralnog posmatranja izbora, Centar za slobodne izbore i demokratiju iz Beograda i Centar za monitoring iz Podgorice zajednički su organizovali posmatranje prevremenih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori održanih 22. aprila 2001. godine.

Radi što bolje organizacije posmatranja parlamentarnih izbora saradnici CeSID-a (sa svojim dosadašnjim bogatim izbornim iskustvom) proveli su mesec dana u Podgorici uoči njihovog održavanja i zajedničkim naporima sa kolegama iz CEMI-ja radili na edukaciji CEMI-jevih trenera, širenju volonterske mreže i pružanju softverske podrške na realizaciji PPVT i PVT metode.

Novinu svakako predstavlja paralelno brojanje glasova primenom dve metode: davanje brze procene krajnjih rezultata, preseka izlaznosti u toku dana, kao i prikupljanje rezultata sa svih biračkih mesta koja su bila pokrivena posmatračima CEMI-ja i CeSID-a. Za izbore u Crnoj Gori je uz pomoć Strategic Marketing-a formiran i korišćen reprezentativan uzorak sa 230 biračkih mesta na osnovu kojih su CeSID i CEMI uspeli da prvi izađu sa preciznom procenom rezultata.

Dobra saradnja sa lokalnim koordinatorima, upornost i strpljivost CeSID-ovih i CEMI-jevih saradnika na razvijanju mreže volontera i formiranju 230 reprezentativnih uzoraka kao i dobar timski rad omogućio je da ovaj zajednički projekat u potpunosti uspe.

Posebnu zahvalnost dugujemo predusretljivosti CEMI-jevih saradnika na beskrajnoj podršci, profesoru Veselinu Pavićeviću (koji nam je olakšao komunikaciju sa RIK-om) i kompletnoj CeSID-ovoj postavi koja je svojim jednomesečnim prisustvom i predanošću omogućila finalni uspeh.

Na osnovu dobijenih izveštaja od strane 65 akreditovanih CeSID-ovih i 1072 CEMI-jeva posmatrača, 25 zajedničkih mobilnih timova, na osnovu

posmatranja rada RIK-a, kao i glasanja u zatvoru u Spužu, CeSID i CEMI ocenjuju da su prevremeni parlamentarni izbori od 22. aprila 2001. sprovedeni u atmosferi koja je omogućila da građani Crne Gore slobodno izraze svoju volju, neometani od strane drugih faktora.

Izveštaj je sačinjen iz nekoliko delova i rezultat je zajedničkog rada CEMI-jevih posmatrača, saradnika i eksperata CeSID-a.

Prvi deo je napisao prof. dr Veselin Pavićević, u saradnji sa Vladimirom Radulovićem iz CEDEM-a, koji je prikazao političke uslove u kojima su raspisani i održani prevremeni parlamentarni izbori u Crnoj Gori. U okviru istog CEMI-jevi aktivisti dali su kratak pregled i njihovo viđenje celokupne predizborne i izborne kampanje (učesće nacionalnih manjina, žena u izborima, dilema – jedna ili više izbornih jedinica i politička kampanja).

Normativni okvir u kojem su održani prevremeni parlamentarni izbori u Crnoj Gori ukazuje na zakonske uslove u kojima su realizovani izbori čiji je autor prof. dr Marijana Pajvančić.

Treći deo je posvećen medijskoj prezentaciji učesnika u izbornom nadmetanju. O tome su izveštaj sačinili prof. dr Mirjana Todorović i Stjepan Gredelj.

U četvrtom delu je napisan izveštaj o tome kako je PVT metoda tj. paralelno brojanje glasova organizovano na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori. Čitaoci mogu naći sve o uzorku, o obradnom Centru za reprezentativan uzorak, aplikaciji za unos i obradu rezultata, prikupljanju podataka na dan izbora i finalnoj obradi. Autor teksta je Nebojša Vasiljević.

Peti deo je posvećen rezultatima posmatračke delatnosti, organizacionoj pripremi i nepravilnostima izborne procedure koje su konstatovali CeSID-ovi i CEMI-jevi posmatrači. Izveštaje su napisali Đorđe Vuković, Vladimir Raičević i Soraja Soković.

Soraja Soković

Regionalni koordinator CeSID-a za Vojvodinu

I PRIJEVREMENI PARLAMENTARNI IZBORI U CRNOJ GORI ODRŽANI 22. APRILA 2001.

POVODI, UČINCI I POSLEDICE – POLITIČKI OKVIR

Rezultati septembarskih izbora za savezni parlament i predsjednika SRJ, provedeni na osnovu ustavnih amandmana od 6. jula 2000. godine, odnosno događaji od i nakon 5. oktobra najavili su mogućnost održavanja prijevremenih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori. Naime, "uspostavljanje koalicije iz nužde između između DOS i SNP CG doprinelo je, po logici političkog života, zahlađivanju ranije srdačnih odnosa između DOS i vladajuće koalicije Crne Gore 'Da živimo bolje' – koja se nalazi u nepomirljivom sukobu sa SNP CG – i tako, posredno, još više učvrstilo odlučnost crnogorskog režima da ne prizna odluke Savezne skupštine i Savezne vlade i da ubrza organizovanje više puta najavljenog referenduma o nezavisnosti Crne Gore."¹

Navedenu konstataciju, na svoj način, ubjedljivo su potvrđivali i događaji koji su karakterisali čitav tok Prve sjednice drugog redovnog zasijedanja crnogorskog parlamenta u 2000. godini² (sjednica je održana u periodu od 18. septembra do 15. decembra). Faktički, ovo skupštinsko zasijedanje čitavim svojim tokom (ukupno 18 radnih dana) najavljivalo je i početak priprema za prijevremene parlamentarne izbore, bez obzira što se ta mogućnost eksplicitno nije najavljivala od strane svih sudionika rasprave, prije svih predstavnika najjače parlamentarne stranke – DPS.

Međutim, uz polemičke tonove o referendumu o državnoj nezavisnosti Crne Gore, koji su se čuli tokom rasprava povodom bilo koje tačke dnevnog reda, a naročito o državnim medijima, odnosno Predlogu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o javnom informisanju, najava uspostavljanja tzv.

¹ Vladimir Goati, Izbori u SRJ od 1990. do 1998. – Volja građana ili izborna manipulacija – Dodatak: Izbori 2000, CeSID, Beograd, 2001, str. 253.

² Jedan od kurioziteta koji se vezuje za ovo skupštinsko zasijedanje svakako je i "povratak" oficijelnog predsjednika najjače opozicione grupacije – SNP, g-dina Momira Bulatovića, ekspremijera savezne Vlade, u politički život Crne Gore tako što je izabran za poslanika. U tim trenucima samo su rijetki naslućivali da je, u simboličkom smislu, zapravo to samo još jedan korak na putu njegove nezaustavljive političke marginalizacije.

parlamentarnog kanala na državnoj TV, implicirala je spremnost i te stranke da se iz očigledne krize u funkcionisanju vladajuće koalicije izlaz potraži kroz prijevremene parlamentarne izbore.

Imajući u vidu da su se izvan skupštinske procedure među koalicionim partnerima već uveliko vodili razgovori o potrebi redefinisiranja Platforme o uređenju odnosa između Crne Gore i Srbije, koju su DPS i NS ponudili Demokratskoj opoziciji Srbije avgusta 1999. godine, bilo je jasno da su vanredni izbori jedna od najozbiljnijih opcija u igri. Glavni odbor DPS je na sjednici od 26. oktobra donio odluku o inoviranju Platforme ponuđene DOS-u avgusta 1999. godine. Novi dokument, odnosno nova Platforma sadržala je promjenu u jednoj važnoj tački. Njome se predviđa prethodno međunarodno priznanje dvije države – Crne Gore i Srbije, a potom pravljenje saveza.

Za ovakav predlog DPS je dobila podršku od jednog koalicionog partnera – SDP, dok je u vezi stava Narodne stranke vladala određena neizvjesnost, prije nego je ova stranka iskristalisala svoj konačni odgovor. Odlučnost druga dva koaliciona partnera da ostanu pri svom predlogu, bez obzira kakav će biti stav NS, najbolje je ilustrirao komentar predsjednika Republike M. Đukanovića: "Ako neće narodnjaci, ima ko hoće." Uz to, Đukanović je upozorio da je pred Crnom Gorom surova dilema: "Poslije 100 godina stvoreni su uslovi da se o Crnoj Gori odlučuje u Crnoj Gori, a ne na strani. Hoćemo li zadržati to pravo, ili ćemo ga prenijeti na nekoga drugoga?" Jedna važna politička adresa u Crnoj Gori odrea govala je veoma brzo na ovaj poziv. Naime, LSCG je kroz usta njihovog najpoznatijeg člana i rukovodioca Slavka Perovića poručio: "Ako Đukanović podigne crnogorski krstaš, liberali će biti uz njega." Istim povodom, u redakcijskom komentaru nedjeljnik "Monitor" (br. 527 od 24. XI) pozivajući se na stav iz vrha Narodne stranke, pod naslovom "Po instrukcijama iz Beograda", "otkriva" plan narodnjaka koji je, kako navodi ovaj list, "u osnovi jednostavan – sa pozicije vlasti treba udariti prije svega na Mila Đukanovića, ministra inostranih poslova Branka Lukovca, Socijaldemokratsku partiju, kao i na Televiziju Crne Gore, 'Pobjedu', a i na ostale medije i institucije kojima je Crna Gora bliža od Srbije." Slijed događaja će uglavnom potvrditi ove navode o strategiji Narodne stranke.

Praktički, izostanak podrške narodnjaka redefinisanju odnosa sa Srbijom

označio je zapravo javno demonstriranje nečega što se, s obzirom na promjene u Srbiji nakon 5. oktobra očekivalo, a to je njihov povratak politici jačanja veza unutar zajedničke države. Mada ova stranka nije učestvovala na saveznim izborima, novi momenat koji su povodom novog-starog kursa u svojoj politici njeni prvaci isticali u prvi plan bila je podrška Beogradu prije svega od strane Zapada, odnosno prijem SRJ u međunarodne institucije. Time je ujedno faktički označena i najavljena nova prekompozicija političke scene Crne Gore. Dominantna podjela na dva oštro suprotstavljena dijela, odnosno tzv. crnogorski i jugoslovenski (srpski) blok, gotovo je u potpunosti uspostavljena u susret aprilskim vanrednim parlamentarnim izborima.

Narodna stranka je krajem decembra 2000. objavila svoj izlazak iz vlade, a do formalnog raspada vladajuće koalicije "Da živimo bolje" (DPS-NS-SDP) došlo je tokom sjednice prvog vanrednog skupštinskog zasijedanja u 2001. godini (januar-februar). Istovremeno, mada izvan skupštinskog zdanja, jedna druga ostavka ozvaničila je rascjep i u redovima najjače opozicione partije – SNP. Naime, javnost je obaviještena da je njen predsjednik M. Bulatović demisionirao sa te funkcije. Nakon ulaska SNP u "prinudni" koalicioni savez sa DOS-om, vođstvo te partije je očigledno procijenilo da se treba otresti lidera koji je bio potpuna personifikacija podređenosti SNP-a svrgnutom režimu Slobodana Miloševića. I to je bio jedan od signala da je izborna trka na pomolu. Ipak, presudna odluka da se ide na vanredne izbore donesena je od strane "ostatka" vladajuće koalicije (DPS-SDP) koji nije iskazao spremnost da nastavi svoju funkciju preko parlamentarne većine uz podršku liberala. Nakon ove odluke pripreme za prijevremene parlamentarne izbore postale su dominantna politička aktivnost u Crnoj Gori. Napokon, neposredno nakon okončanja ovog zasijedanja Skupštine (19. II), sve to je i formalizovano Odlukom predsjednika Republike o raspisivanju izbora za 22. april 2001. godine.³

³ U međuvremenu, parlamentarna radna grupa je utvrdila predloge zakona o referendumu i izborima poslanika i odbornika, dok je posebna grupa za pripremu propisa za medijsku prezentaciju podnosilaca izbornih lista na parlamentarnim izborima razmatrala koncept sheme budućeg tzv. parlamentarnog kanala. Sa ovih sastanaka mediji su prenosili dio atmosfere i rezultate dogovora, a što je, na svoj način, potvrdilo ranije već uočenu liniju rascjepa između društva i države. Radi se, zapravo, o permanentnom i sistematskom marginalizovanju mjesta i uloge, odnosno uticaja ne samo civilnog sektora, već i najuže struke u procesu normativnog kreiranja demokratske infrastrukture u korist partija (čitati, najužih partijskih struktura).

Očekivani elemenat aprilskog izbornog rezultata svakako je pobjeda koalicije "Pobjeda je Crne Gore" (DPS-SDP), koju je na reformističkoj, proevropskoj i proindependističkoj platformi vodio, makar u tom trenutku, nesporno najsnažniji i najeksponiraniji lider na političkoj sceni Crne Gore, predsjednik Republike Milo Đukanović. Neočekivani elemenat izbornog rezultata leži u činjenici da je ta pobjeda, nad glavnim rivalom, profederalnom koalicijom "Zajedno za Jugoslaviju" (SNP-NS-SNS) bila veoma tijesna, sa tek nešto više od 5.000 glasova (153.946 : 148.513). U procentima 42,36 prema 40,87. Iako je suštinska polarizovanost i duboka podijeljenost crnogorskog društva (ne samo u odnosu na državni status i kompleks etnonacionalnog identiteta, već i *vis-à-vis* čitavog seta drugih, ne manje fundamentalnih vrijednosti) bila vidljiva golim okom, bivajući već čitavo desetljeće centralnim uzrokom moralne, političke, socijalne i razvojne devolucije, aprila 2001. očekivana je, možda ne ubjedljiva i svakako ne dvotrećinska, ali bar nešto jasnija pobjeda Đukanovićeve koalicije. Ako se Đukanovićevoj koaliciji pridodaju glasovi Liberalnog saveza (28.835 ili 7,93 %), partije tvrde i bezuslovne independističke orijentacije, te glasovi dviju albanskih partija (Demokratska unija Albanaca - DUA i Demokratski savez Albanaca, ukupno oko 10.000) koje u datom političkom kontekstu podržavaju ideju crnogorske državne samostalnosti, onda je matematička (ne nužno i politička) projekcija tzv. bloka za referendum (čitaj nezavisnost) nešto bolja. Ukupan zbir glasova na koji bi pristalice nezavisnosti mogli eventualno računati (makar na osnovu rezultata aprilskih izbora na kojima je zabilježen izuzetno visok procenat izlaska od preko 81%) iznosi 190-200 hiljada glasova (54-55 %), dok bi pristalice federalne opcije dobile podršku 160-170 hiljada birača ili 45-46 % biračkog tijela. U mandatima odnos snaga u novom parlamentu (77 mjesta) biće još za nijansu bolji u korist procrnogorskog bloka: DPS/SDP - 36, LS - 6, DUA/DSCG - 2 (ukupno 44 poslanička mjesta, odnosno 57 % mandata) prema 33 (43 % mandata) za projugoslovensku koaliciju.

No, postizborna aritmetika nije jedina, pa možda ni najozbiljnija prepreka sa kojom se izborni pobjednici suočavaju. Jer, iako neubjedljiva, pobjeda je, makar u matematičkom izrazu, jasna. Prvi i pravi problem leži, međutim,

u konstitucionalnoj ravni i obavezi da se do referenduma, odnosno do konačnog rješenja državnog statusa dođe uz puno poštovanje važećeg ustavnog okvira. Naime, pod uslovom da se na referendumu ponovi rezultat sa aprilskih izbora (55 % za nezavisnost, 45 % protiv) ova odluka bi, na osnovu odredbi Ustava Crne Gore, postala punovažna tek kada dobije dvotrećinsku podršku i verifikaciju u crnogorskom parlamentu. Iako se očigledno radi o konstitucionalnom i političkom recidivu ustavno-pravnog aranžmana iz perioda stvaranja tzv. žabljačke Jugoslavije 1992. godine, i sa stanovišta poštovanja demokratskih načela krajnje diskutabilnom i teško podnošljivom sukobu principa većine i normativističke interpretacije principa legalizma, jasno je da pri sadašnjem odnosu političkih snaga volja većine u crnogorskom biračkom tijelu ne bi dobila svoj parlamentarni izraz i potvrdu. Naravno, pod uslovom da do referenduma uopšte dođe i da se o uslovima pod kojima bi se ovaj održao postigne konsenzus svih političkih stranaka.

Pored aktera na unutrašnjoj (crnogorskoj) političkoj sceni, argumente legalizma i konstitucionalizma (pri tome radi se o Ustavu, ili ustavima, donijetim u periodu Miloševićevog cezarističkog svedašća i u proceduri u kojoj je deficit legalizma i legitimizma bio brutalno transparentan) koriste gotovo sve političke snage u Srbiji u borbi za afirmaciju i očuvanje vlastitog koncepta zajedničke države. Na gotovo isti način, doduše diskretnije, ali sa mnogo više "učinkovitosti", prvo u predizborni, a potom još mnogo više u postizborni crnogorski "dramolet" uključila se, u različitim formama i na više načina, i međunarodna zajednica, pozivajući se na demokratske principe, legalizam i konstitucionalizam, kad god je to moguće i poželjno, zanemarujući i prenebrežavajući ih, gdje god i kad god je to politički svrsishodno i oportuno. Njena formula "demokratska Crna Gora u demokratskoj Jugoslaviji", značila je svojevrsni pritisak na independistički blok u izbornoj kampanji, kao što će značiti i pritisak na izborne pobjednike u postizbornom periodu.

U svakom slučaju, prijevremeni parlamentarni izbori u Crnoj Gori održani 22. aprila 2001. ostaće zabilježeni kao jedna od markantnih i ključnih tačaka za razumijevanje matice samog procesa u savremenim crnogorsko-srpskim odnosima, kao i za njegov dalji pravac i dinamiku. Naime, svaki

drugi i drugačiji ishod od onog koji se desio, bez sumnje, definitivno bi opredijelio i pravac i načine razrješenja ovog pitanja, pa, u osnovi, i ulogu međunarodnog faktora. Jasno je, naime, da bi u slučaju drugačijeg izbornog rezultata proces brzo i vjerovatno nepovratno tekao u pravcu pune faktičke, međunarodno-pravno verifikovane nezavisnosti crnogorske države ili, pak, u pravcu konstituisanja relativno čvrste i značajno centralizovane federalne države. Umjesto svega toga, crnogorsko, odnosno jugoslovensko državno pitanje ušlo je nakon ovih izbora u novu, reklo bi se još neizvjesniju i komplikovaniju fazu. Pokazalo se naime da, makar za balkanske prilike, ni zavidno sređena i sa međunarodnim standardima usaglašena izborna zakonska infrastruktura, korektno sprovedeni izborni postupak, podnošljivi, mada još ne sasvim profesionalni i nepristrasni mediji, duga, u osnovi tolerantna (mada, povremeno, jezikom mržnje obojena) predizborna kampanja, a sve to uz skrupulozni i veoma pedantni monitoring brojnih predstavnika i posmatrača međunarodne zajednice i nevladinog sektora, ne moraju nužno voditi trajnoj stabilizaciji odnosa u jednom turbulentnom i politički dezorijentisanom društvu. Čak ne ni rudimentarnoj kristalizaciji onog političkog rješenja oko kojeg je moguće postići makar minimalni društveni konsenzus.

Rezultat izbora za koji se može reći da je, istovremeno, i očekivan i neočekivan, samo je do kraja, možda jasnije nego ikada, otkrio sve traumatične slojeve i tačke crnogorskog društva u tranziciji. Umjesto odgovora ili makar nagoviještenog rješenja za ključna pitanja crnogorskog društva i države, aprilski izbori i njihov rezultat ponudili su samo novi krug pitanja, dilema i, moguće, opasnih stranputica. Šanse da se u dogledno vrijeme za njih pronađu odgovarajući, konstruktivni, svrsishodni i konsenzusno prihvatljivi odgovori izgledaju manje, a ne veće nego prije izbora. No, bez obzira na često dijametralno suprotna misljenja, konfliktne i ne rijetko isključive stavove, brojne i kontroverzne argumente *pros and cons*, ipak se, sa velikom dozom izvjesnosti, može zaključiti sledeće:

a) Pitanje državnog statusa Crne Gore, koje je ujedno bilo i glavna tema aprilskih izbora, rešavaće se u narednom periodu u okviru relativno komplikovanog političkog procesa, ali, za razliku od ranijih ex-jugoslovenskih slučajeva, na miran način, bez rizika nasilja. Tome u prilog svjedoči jasno

iskazana riješenost za takav način rešenja crnogorskog državnog pitanja, kako glavnih političkih snaga u Crnoj Gori, tako i nove demokratske vlasti u Beogradu, prilično je pouzdan garant za ovakav zaključak.

b) Realni politički interesi glavnih političkih snaga u Crnoj Gori i Srbiji, a prije svega potreba za ekonomskim reformama i uključenjem u strukture međunarodne zajednice, tjeraće ih na rešenje međusobnih odnosa u periodu ne dužem od godinu dana nakon crnogorskih izbora. U tom periodu će vjerovatno biti vođen višestruki i višestrani dijalog na crnogorskoj i federalnoj političkoj sceni sa, kako se barem nama čini, nešto većim šansama u korist uspostavljanja nezavisnosti Crne Gore i Srbije, nego u korist opstanka SRJ. Veoma je moguće da će i u tom slučaju opstati neke zajedničke strukture dvije države, po uzoru na one iz EU.

c) Glavne zemlje međunarodne zajednice insistiraće na opstanku restrukturisane SRJ, ali se neće postaviti kao prepreka svakom rešenju koje bude prihvatljivo za Crnu Goru i Srbiju ili koje bude rezultat demokratskog izjašnjavanja građana u transparentnom procesu.

d) Kakvo god da bude rešenje gorućeg pitanja na političkoj sceni Crne Gore, tj. njenog državnog statusa, uspjeh odnosno neuspjeh stvarnih i sistemskih reformi, tj. stvarnog procesa tranzicije ostaće najvažniji kompleks problema u crnogorskom društvu i odlučujuće će odrediti pravce njegovog razvoja u decenijama koje dolaze.

POZITIVNA DISKRIMINACIJA

UTVRĐIVANJE CENZUSA

Prema Zakonu o izboru odbornika i poslanika predviđeno je da cenzus za prihvatanje izborne liste od strane republičke izborne komisije iznosi 1%. Ovaj cenzus važi za sve političke partije i izborne liste, osim u slučaju kada je riječ o utvrđivanju izborne liste za političke partije ili grupe građana koje predstavljaju pripadnike albanske nacionalnosti u Crnoj Gori. Cenzus za ovu grupu građana Crne Gore iznosi 1000 potpisa za registrovanje izborne liste za izbor poslanika, dok u slučaju izbora odbornika potrebno je da prikupe

200 potpisa. Utvrđivanjem ovih normi, u crnogorsko izborno zakonodavstvo uvodi se pozitivna diskriminacija radi omogućavanja ravnopravne pozicije političkim subjektima koji okupljaju građane albanske nacionalnosti u izbornom procesu.

CRNA GORA – JEDNA ILI DVIJE IZBORNE JEDINICE

Zakon o izboru odbornika i poslanika formalno-pravno Crnu Goru određuje kao jednu izbornu jedinicu (član 12, stav 2). No, praktično Crna Gora je podijeljena na dve izborne jedinice kao rezultat pozitivne diskriminacije građana albanske nacionalnosti u Crnoj Gori. To je rezultat jasnih nastojanja da se Crna Gora i u oblasti državnog odnosa prema manjinskim narodima približi evropskim i svetskim standardima. Iako je ovo nastojanje svakako za pohvalu baš kao i sama ideja pozitivne diskriminacije u izbornom zakonodavstvu, realizacija same ideje dodatno je zakomplikovala izborni proces u Crnoj Gori. Sve je to dovelo u građanskoj javnosti, pa čak i u nekim stručnim političkim krugovima, do nejasnoća u vezi kako sa primjenom normi kojima se ovo pitanje reguliše tako i sa nekim konkretnim njihovim konsekvencama na utvrđivanje samih rezultata izbornog procesa (npr. žalba NSS-a na utvrđivanje broja glasova potrebnih za ulazak u Parlament). U budućnosti bi posebnu pažnju trebalo posvetiti edukaciji šire, ali i usaglašavanju stručne javnosti o ovom i sličnim pitanjima.

CENTRALNI BIRAČKI SPISAK

Dosadašnje iskustvo u nadgledanju izbora u Crnoj Gori ukazuje da je najveći broj žalbi tokom izbornog procesa upućen na kvalitet Centralnog biračkog spiska. Opozicija i vlast sumnjiče jedna drugu da vrše zloupotrebe i na taj način manipulacije sa pravom građana da glasaju. Svi podaci o građanima koji imaju pravo glasa evidentirani su u Centralnom biračkom spisku. Centralni birački spisak predstavlja registar identifikacionih podataka svrstanih po opštinama i objedinjenih u jednu cjelinu, koja je po svom karakteru jedinstveni birački (član 13, stav 3), a ne centralni birački spisak.

Iako je birački spisak javnog karaktera, postoji niz problema za njegovu potpunu kontrolu. Osnovni problem u cilju kvalitetne kontrole predstavlja činjenica da se birački spiskovi vode po opštinama. Podaci se prikupljaju na osnovu evidencije o mjestu prebivališta građana, a njihovo ažuriranje, na osnovu podataka opštinskih organa, vrši Republički sekretarijat za razvoj.

Značajan napredak predstavlja omogućavanje partijama da dobiju kopiju biračkog spiska te izvrše kontrolu. Međutim, iako je kontrola bila veoma površna, nesistematska, nepodržana od strane adekvatnog softvera namijenjenog u te svrhe, ukazala je na veliki broj propusta.

Centar za monitoring je uputio 12. aprila 2001. zahtev Republičkoj izbornoj komisiji, u čijoj nadležnosti se nalazi CBS, da omogući uvid u Centralni birački spisak, i to na način da će moći obezbediti kopije CBS kao i kopije izvoda iz CBS za svako od biračkih mjesta pojedinačno. Na taj način je željeno da se proverí verodostojnost kompletnog biračkog spiska sa njegovim dijelovima, raspoređenim po biračkim mjestima.

Nezavisni mediji (Monitor, broj 549 od 27. aprila 2001) ukazuju da je do najvećeg »lažiranja« podataka u CBS došlo neposredno pred referendum održan 1992. godine. Isti medij operiše sa cifrom od 20.000 izmišljenih birača optužujući pri tome dvije najveće crnogorske partije, nastale od nekada jedinstvenog DPS-a, da namjerno čuvaju zajedničku tajnu.

Nažalost, našoj organizaciji nije omogućeno da sama izvrši uvid u va-ljanost optužbi koje su upućivali Koalicija za Jugoslaviju i Liberalni savez. Međutim, prema podacima drugih izvora, prije svega Međunarodne posmatračke misije OESC, broj nepravilnosti u CBS je manji od 1%, te stoga nije mogao da ugrozi regularnost ovih izbora.

Problem je prije svega u komunikaciji i prosljeđivanju informacija između organa lokalne vlasti. Informacije o preminulim licima treba da se ažuriraju na mnogo jednostavniji i efikasniji način, koji će onemogućiti postojanje dvaput registrovanih lica. Takođe, promjene o prebivalištu moraju biti evidentirane na način koji će omogućiti pravovremeno ažuriranje podataka. Da bi se oformio kvalitetan sistem potrebno je uraditi niz promjena u crnogorskom zakonodavstvu.

POLITIČKA KAMPANJA

U toku monitoringa izbora članovi Centra za monitoring pratili su takođe i kampanju političkih partija. Kampanju je karakterisalo pitanje rješavanja državnopravnog statusa Crne Gore, oko kojega se vodila ključna politička debata.

Kampanja je protekla u mirnoj atmosferi bez većih incidenata. Retorika političara je bila na izuzetno niskom nivou. Predstavnici Koalicije za Jugoslaviju u nekoliko navrata prijetećim rječnikom obraćali su se pripadnicima nacionalnih manjina, što je dodatno povećavalo političku tenziju.

Kampanju je takođe karakterisalo nesrazmjerno trošenje sredstava, koje nije bilo u skladu sa propisanim limitima. Nažalost, postojeći propisi su ignorisani.

Zakonom je regulisano da se 30 % sredstava namijenjenih finansiranju političkih partija ravnopravno raspodjeljuju jednako svim parlamentarnim političkim partijama, dok se ostatak raspodjeljuje shodno broju osvojenih mandata. Takođe, ovim zakonom je precizirano da kontrolu finansijskog poslovanja partija obavlja »Služba za kontrolu finansijsko materijalnog poslovanja«. Međutim, ovim zakonom nije regulisano finansiranje kampanja za predsjednika Crne Gore, kao ni za mogući referendum, a isto tako nije regulisano za koje se izbore ovo ograničenje odnosi: lokalne ili republičke. Ukoliko se odnosi na lokalne, da li u jednoj ili više opština?

Takođe, veliki nedostatak ovog zakona predstavlja ograničenje iznosa koji političke partije mogu utrošiti za organizaciju političkih kampanja. Zakon određuje da troškovi izborne propagande ne smiju preći iznos koji predstavlja 250 prosječnih zarada u Republici Crnoj Gori, za posljednji mjesec. Prosječna zarada u martu je iznosila 206 što daje iznos od 51.500 DEM.

Najtraženiji marketinški prostor predstavljala je Televizija Crne Gore. Minut emitovanja reklame na ovoj TV stanici iznosio je 40 DEM. Kada limitirani iznos koji stranka može utrošiti u kampanju podijelimo sa cijenom jedne sekunde emitovanja dobijamo podatak da je u te svrhe moguće emitovati svega 1287 sekundi, tj. 21,45 minuta reklamnih poruka. Ako uzmemo da je efektivna kampanja trajala 30 dana, svaka partija je mogla

emitovati samo 0,7 minuta dnevno reklama na samo jednoj TV stanici. Sve političke partije su emitovale mnogo više propagandnih spotova nego što limit nalaže.

Iz komparacije ovih veličina jasno se vidi da ovo pravilo nije poštovano. Političke partije su morale da slijedeći odredbe zakona u roku od 15 dana od dana raspisivanja izbora zakluče ugovor kojim će se obezbijediti poštovanje zakonskog ograničenja. Centar za monitoring nije u posjedu informacije kojim bi potvrdio da je ova odredba ispoštovana.

Zaključak

S obzirom na izneseno od izuzetnog je značaja da se promeni zakonski tekst, tj. Zakon o finansiranju političkih stranaka koji će kvalitetnije obraditi materiju i realnim zakonskim rješenjima omogućiti poštovanje pozitivnih normi.

UČEŠĆE NACIONALNIH MANJINA U IZBORNOM PROCESU

Za razliku od zemalja u okruženju Crna Gora dosad nije imala međunarodnih sukoba većinske populacije sa manjinskim grupama. Takođe, i participacija pripadnika nacionalnih manjina u društvenom životu izuzetno je visoka. Problemi značajnije apstinencije u izbornom procesu dosad nijesu postojali. Na ovim izborima učestvovalo je šest stranaka koje okupljaju pripadnike albanske i muslimanske nacionalnosti.

Samo dvije od ovih šest partija je prešlo izborni cenzus. Ovaj podatak ne može da da realnu sliku o participaciji građana ove dvije nacionalnosti, jer je veliki dio njihovih sunarodnika na izborima dao podršku partijama građanske provinijencije, koje okupljaju pripadnike različitih nacija.

UČEŠĆE ŽENA U IZBORNOM PROCESU

Razvojem nevladinog sektora u Crnoj Gori, jedan dio novoosnovanih nevladinih organizacija posvetio je svoj program jačoj participaciji žena u

politici. Koalicija nevladinih organizacija je uspjela da obezbijedi podršku gotovo svih političkih partija za uvođenje kvote od 30 %, tako što bi u sastavu svakog poslaničkog kluba bilo 30 % žena.

Ovu koaliciju je sačinjavala 31 nevladina organizacija. Koalicija je formirana na inicijativu nevladine organizacije Ženska akcija. Potpisivanje je obavljeno 23. februara 2001. godine u Podgorici. Tada su ovu inicijativu svojim potpisom podržale sve parlamentarne stranke, izuzev Socijalističke narodne partije koja je podržala, ali se, za razliku od drugih partija, nije obavezala da će 30 % kandidata na poslaničkim listama biti iz reda žena.

I pored ovog sporazuma, na izbornim listama je bilo malo žena kandidata. Tako je 16 % žena bilo na listi koalicije "Pobjeda je Crne Gore - Milo Đukanović", a svega 2,6 % na listi Koalicije "Za Jugoslaviju". Sporazum je u parlamentu ispoštovao jedino Liberalni savez Crne Gore, od čijih 6 osvojenih poslanika dva su žene, što daje brojku od 33 %, a to predstavlja veći procenat od propisanog.

II **NORMATIVNI OKVIR PARLAMENTARNIH IZBORA U CRNOJ GORI (2000)**

Normativni okvir parlamentarnih izbora u Crnoj Gori čine zakone i podzakonski pravni akti. Materiju parlamentarnih izbora uređuju: Zakon o izboru odbornika i poslanika i Zakon o biračkim spiskovima. Pored zakona, izbori su uređeni pratećim podzakonskim pravnim aktima koje donosi Republička izborna komisija u okviru svoje nadležnosti.

Zakon o izboru odbornika i poslanika donet je 1998. godine i od tada je noveliran u dva navrata (1998. i 2000). Zakon o biračkim spiskovima donet je 1998. godine. Za razliku od izborne prakse u Srbiji, izborna zakonodavstva u Crnoj Gori pokazuje izvesnu stabilnost, barem u meri da se izborni zakon ne menja neposredno uoči izbora. Takva praksa pokazuje da su izborni uslovi unapred poznati učesnicima u izbornom postupku, što je nesumnjivo garancija određene pravne sigurnosti. To omogućava učesnicima u izornoj utakmici da se, s obzirom na poznate uslove i pravila izbora, na vreme pripremaju za izbornu utakmicu.

Prateći propisi koje donosi Republička izborna komisija odnose se na tehnička pitanja sprovođenja izbora (npr. propisivanje obrazaca za izborni materijal, pravila o radu biračkih odbora, uputstva o merama za obezbeđivanje tajnosti glasanja i dr.).

Parlamentarni izbori u Crnoj Gori počivaju na proporcionalnom izbornom sistemu (d'Ontonov sistem), a izbor poslanika odvija se u jednoj izornoj jedinici. Takvo zakonsko rešenje osigurava visok stupanj proporcionalnosti i sprečava osipanje glasova do koga bi došlo u slučaju kada bi se izbori odvijali u više izbornih jedinica.

Posebno je značajno istaći brojne mere kontrole izbora i osiguravanja regularnosti izbora. Pomenimo samo neke: providne glasačke kutije, potpisivanje birača u knjigu birača prilikom prijema glasačkog listića, preciziranje javnih isprava kojima birač dokazuje svoj identitet, paravani poput

glasačkih kabina, ulazak na biračko mesto samo onolikog broja birača koliko ima paravana iza kojih birač glasa, sprej za obeležavanje birača i optički čitač, kontrolni broj na glasačkom listiću, domaći i strani posmatrači kojima je omogućeno da uz uredne akreditacije prate rad organa za sprovođenje izbora i dr.

Postojeći normativni okvir postavlja uslove i pruža garancije za održavanje slobodnih i demokratskih izbora.

Uprkos ovakvom opštem zaključku, pažljiva analiza normativnog okvira izbora, posebno izbornog zakonodavstva, pokazuje i neke manjkavosti normativnog okvira izbora.

Prvo, mogućnost uvida u birački spisak i podatke o biračima koji se vode u biračkom spisku, a koju zakonodavac dopušta širokom krugu lica, kosi se sa pravom građana da podaci koji se odnose na ličnost pojedinca budu zaštićeni. Podaci koji se prikupljaju o ličnosti mogu se koristiti samo za svrhe za koje su prikupljeni, a javno iznošenje ovakvih podataka predstavlja povredu prava na privatnost.

Drugo, može se primetiti da Republička izborna komisija svojim propisima, dakle, propisima podzakonskog karaktera, uređuje na primer glasanje putem pisma kao i glasanje lica koja se nalaze u pritvoru ili na izdržavanju zavodskih sankcija. Budući da je tu u pitanju takođe biračko pravo, dakle, pravo istovrsnog kvaliteta i značaja kao i biračko pravo svakog drugog građanina koji svoje pravo koristi na biračkom mestu, to bi i glasanje lica u pritvoru, kao i glasanje putem pisma trebalo urediti samim zakonom, a ne pravnim aktom nižeg reda.

Treće, zakonsko rešenje o raspodeli mandata koje političkim strankama i ostalim ovlašćenim predlagateljima kandidatskih lista ostavlja prostor za postizbornu promenu biračke volje građana nije saglasno sa tipom izbornih lista (zatvorene, strogo struktuirane liste). Redosled na listi kandidata, naime, prilikom raspodele mandata koje je osvojila kandidatska lista obavezuje predlagача kandidatske liste samo u odnosu na distribuciju polovine poslaničkih mandata od mandata koje je osvojila kandidatska lista. Polovina mandata od broja mandata koje je osvojila kandidatska lista dodeljuje se kandidatima prema njihovom redosledu na kandidatskoj listi.

Preostala polovina osvojenih mandata dodeljuje se na osnovu odluke predlagача kandidatske liste, kandidatima sa liste, ali nezavisno od mesta na listi na kome se kandidat nalazi. Ovakvo rešenje nije uobičajeno budući da zatvorene kandidatske liste prati raspodela osvojenih mandata koja uvažava i prati redosled kandidata na listi. Pravo predlagача kandidatske liste da polovinu osvojenih mandata naknadno, dakle, posle izbora, dodeljuje kandidatima nezavisno od mesta na listi na kome se oni nalaze, objektivno znači postizbornu promenu biračke volje, jer birači glasaju imajući u vidu ne samo imena kandidata sa liste, već i njihov redosled na listi.

III ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORNOM PERIODU U CRNOJ GORI

Svako demokratsko društvo podrazumeva da su slobodni i pošteni izbori za organe vlasti bitan uslov poštovanja osnovnih građanskih prava, te je obaveza demokratske države da obezbedi uslove za takve izbore. Mediji su upravo ona oblast u kojoj se najneposrednije ogleda da li državna vlast omogućava poštovanje tih uslova i na taj način ostvaruje svoju javnu, društvenu funkciju kako bi omogućila svojim građanima slobodan i demokratski izbor. Ponašanje medija po demokratskim pravilima pretpostavlja ravnomernu zastupljenost, jednak kvalitativni tretman i nepristrasnost u obaveštavanju o predizornoj aktivnosti glavnih subjekata, političkih stranaka i stranačkih koalicija u izornoj utakmici. Demokratsko ponašanje medija takođe podrazumeva potpuno i objektivno informisanje građana, birača, o neposrednom društvenom i političkom okruženju u kojem se izbori sprovode, važećoj izornoj proceduri i svim značajnim akterima koji mogu posredno uticati na izorno opredeljenje građana. Podrazumeva se da je za ostvarenje ovako značajne društvene uloge medija u izornom procesu nepohodna profesionalna kompetentnost novinara, ali i poštovanje elementarnih načela profesionalne etike, kako bi izveštavanje bilo u najvećoj mogućoj meri oslobođeno uticaja državne vlasti i drugih političkih subjekata.

Stoga je osnovni cilj posmatranja medija u predizbornom periodu u Crnoj Gori bio da se utvrdi u kojoj meri su medijski uslovi doprineli da izbori budu pošteni, slobodni i demokratski, odnosno da li su svi učesnici u izornoj utakmici kao i njihovi izborni programi objektivno, ravnopravno i svestrano predstavljeni u javnosti.

Posmatranje medijske zastupljenosti političkih aktera u predizbornom periodu koje su sproveli istraživači CeSID-a obuhvatilo je period od 1. do 19. aprila, odnosno do samog dana održavanja izbora, 22. aprila 2001. godine.

Izbor glasila je izvršen na osnovu dva kriterijuma: raspostranjenost, odnosno čitanost glasila i pripadnost glasila – državna i nezavisna. Tako su od postojećih, u Crnoj Gori obuhvaćeni sledeći mediji:

A. Štampani mediji – dnevni listovi: Pobjeda, Vijesti, Dan⁴;

B. Elektronski mediji – TV Crna Gora, TV Montena, TV Elmag, YU INFO⁵

Odgovor na pitanje kakva je medijska slika predizbornog ambijenta i dominantnih političkih aktera podrazumeva analizu više različitih pokazatelja:

1. Zastupljenost pojedinih političkih aktera izbora u medijima (raspored publiciteta); način predstavljanja aktera izbora (aktivno/pasivno) i kvalitet medijskog predstavljanja aktivnosti u izornoj kampanji (vrednosna konotacija priloga);

2. Ekvidistanca medija prema akterima, odnosno da li mediji samo informišu ili se aktivno uključuju u kampanji svojim priložima (komentarima, komentarisanim izveštajima, reportažama...);

3. Jezik koji mediji koriste u informisanju građana o političkim akterima, strankama i pojedinim ličnostima i njihovom političkom angažmanu (omaložavanje, uvrede, poruke mržnje odnosno pohvale, laskanja, glorifikovanje, ili se naprosto koristi umerena, uravnotežena retorika).

ŠTAMPANI MEDIJI

Prilikom izbora uzorka, kako je već rečeno u prethodnim napomenama, vodilo se računa da se zadovolji kriterijum raspostranjenosti medija u crnogorskoj javnosti, jer se pretpostavlja da oni koji imaju veći čitalački auditorijum imaju i veći uticaj na formiranje političkih opredeljenja, odnosno biračku volju građana. Najveći broj čitalaca apsolutno, bez obzira na starosnu strukturu, imaju VIJESTI (238.351), za njima sledi POBJEDA (189.803), a na kraju je DAN (118.742). Zanimljiva je činjenica da je čitanost ovih glasi-

⁴ Prema istraživanju IREX Podgorica (realizacija Strategic marketing & Media Research Institute) sprovedenom od 24. do 30. novembra 2000. godine najveći broj čitalaca imaju Vijesti, zatim sledi Pobjeda i na poslednjem mestu je Dan.

⁵ Isto istraživanje pokazuje da je rang lista prema broju gledalaca TV glasila sledeća: TV Crna Gora, TV Elmag, TV Montena, YU INFO.

la u korelaciji sa godinama čitalaca: najveći broj čitalaca Vijesti imaju u mlađoj starosnoj strukturi. Sa porastom godina u starosnoj strukturi opada i broj čitalaca. Obrnuto, Pobjeda i Dan najveći broj čitalaca imaju među pripadnicima starije generacije. Čitanost ovih glasila je u pozitivnoj korelaciji sa starosnom strukturom: sa porastom godina raste broj čitalaca.⁶

Opšti je utisak istraživača nakon praćenosti medija i analize podataka u pomenutom periodu da uprkos važnoj, dominantnoj temi, koja je polarizovala crnogorsku javnost, državno-pravni status Crne Gore, celokupna izborna kampanja nije bila neumerena ili agresivna. Jednom rečju, temeljno pitanje crnogorske države i društva – opstanak u SRJ ili nezavisna Crna Gora, bilo je glavna tema najvažnijih političkih aktera, stranaka i koalicija, i potisnulo u drugi plan sve druge relevantne teme, koje su najčešće u "normalnim" uslovima predmet izborne propagande. Teme kao što su ekonomska i socijalna pitanja, borba protiv korupcije i kriminala, podizanje kvaliteta života uopšte, potisnute su u drugi plan. U više od 37 % priloga objavljenih u štampanim medijima pitanje državnopravnog statusa bilo je glavna tema. Ako se uzme u obzir da se druga tema po zastupljenosti u izornoj kampanji – uzajamno optuživanje stranačkih oponenta – praktično svodila na optužbe za odnos prema crnogorskom državnom i nacionalnom statusu (21 %), onda je jasno da je ovo pitanje apsolutno dominiralo (58 %) u štampanim medijima.

⁶ Izvor : IREX Podgorica, navedeno istraživanje.

Tabela 1: Zastupljenost tema u kampanji (ukupno za štampane medije)

	Ukupno	
	N	%
Uzajamno optuživanje	136	21
Samostalnost Crne Gore	126	19
Opstanak Jugoslavije	114	18
Ostale teme	111	17
Izborna procedura, birački spiskovi	95	15
Socijalna pitanja	17	3
Međunarodni odnosi	19	3
Nacionalno pitanje u	6	1
Ekonomija, finansije Crnoj Gori	14	2
Korupcija i kriminal	8	1
Ukupno	646	

Sudeći po medijskoj prezentaciji izborne atmosfere i dostupnim podacima ovi izbori su, bez obzira na njihov značaj, u osnovi imali karakter normalnog demokratskog čina promene vlasti. Ton takvoj atmosferi davali su pre svih aktuelni organi vlasti, a zatim i glavni državni mediji, koji su informisali javnost i uticali na oblikovanje biračke volje građana Crne Gore. Kada se o štampanim medijima radi, Pobjeda je, može se bez imalo dvoumljenja zaključiti, davala ton takvom izveštavanju. Podaci kojima raspolažemo upravo nas navode na ovakav zaključak.

U svim pomenutim štampanim medijima objavljeno je 646 priloga koji su se neposredno odnosili na izbore.

Tabela 2: Broj priloga po medijima

	N	% od ukupnog broja priloga
Pobjeda	349	54
Vijesti	130	20
Dan	167	26
Ukupno	646	

Glavnim, neposrednim akterima, političkim partijama i koalicijama, posvećeno je četiri petine od svih priloga, odnosno 523 priloga. Drugi činio- ci, takozvani posredni akteri u izbornom činu, čije predstavljanje u mediji- ma pokazuje demokratičnost i otvorenost svakog predizbornog procesa i društveni ambijent u kome se izbori održavaju, dobili su, u sva tri lista, 123 priloga. Najviše pažnje posrednim akterima u izbornoj utakmici – državnim organima čija je nadležnost sprovođenje izbora, aktivnostima državnih funkcionera u kontekstu izbora, nevladinim organizacijama, domaćim i stranim posmatračima izbora, istraživanjima javnog mnjenja, izjavama međunarodnih aktera u kontekstu izbora – posvetila je Pobjeda više od polovine od ukupnog broja priloga ove vrste (65), što na izvestan način pokazuje da državna vlast uvažava ulogu šire javnosti u izbornom procesu.⁷

Tabela 3: Predstavljanje posrednih aktera (ukupno za štampane medije)

Akteri	N	%
RIK, Nadzorni odbor, sudski organi	15	12
Nevladine organizacije (CeSID, CEMI, CEDEM i dr.)	18	15
Međunarodni činio- ci (OEBS i dr.)	29	23
Državni organi i ministri	13	11
Politički organi i javne ličnosti iz Srbije	21	17
Predstavnici Crkve	9	7
Javne ličnosti Crne Gore	8	7
Istraživači javnog mnjenja	4	3
Ostali	6	5
Ukupno	123	

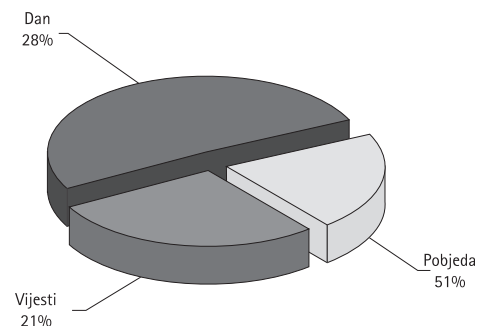
Ako se pogledaju podaci o tematskoj strukturi zastupljenoj u medijima, može se zaključiti da su izborna pravila i problemi biračkih spiskova, odno- sno izborna procedura uopšte, zauzimali vidno mesto. Međutim, ukoliko se

⁷ Sasvim suprotan stav je imala vlast u Srbiji i SRJ u vreme septembarskih izbora. Državni mediji su pokazali krajnje negativan odnos prema čitavoj široj političkoj javnosti, tj. posrednim političkim akterima. Ignorisanje i neobjektivno, lažno izveštavanje o svim drugim političkim sudionicima, koji „kvare“ idiličnu sliku državnih favorita, u periodu saveznih parlamentarnih i predsedničkih izbora od 24. septembra 2000. godine bilo je rezultat dominantnog nastupa vlasti i vladajuće koalicije.

ovi podaci uporede sa podacima o zastupljenosti posrednih aktera koji su u neposrednoj funkciji sprovođenja izbora, zapaža se vidna kvantitativna disproporcija. Celovita, kvalitativna analiza sadržaja i jednih i drugih pokazala je da su prilozi posvećeni izornoj problematiki bili u najvećem broju optužbe i sumnje opozicionih stranaka u neregularnost izbora. Samo je neznatni broj priloga u medijima bio edukativnog sadržaja i posvećen podizanju nivoa izborne kulture građana, što bi bila ozbiljna zamerka ukoliko se pretpostavlja da su slobodni, poštjeni i demokratski izbori osnovni uslov za demokratski preobražaj društva.

Neposredni akteri izbornog procesa, stranke i koalicije, predstavljene su 711 puta u 523 priloga u posmatranim štampanim medijima.⁸

Grafikon 1:

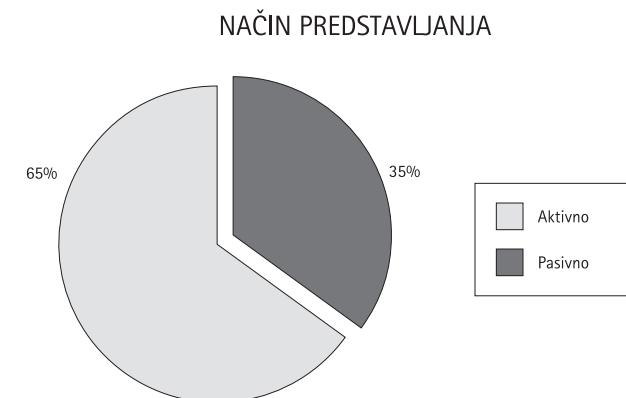

Kako smo već naveli, medijska slika koju smo stekli na osnovu naše analize pokazuje da je izveštavanje o celokupnom predizbornom procesu bilo u priličnoj meri uravnoteženo i bez izrazitog kršenja pravila ravnomernog predstavljanja.⁹ U prilog naše tvrdnje govore podaci o načinu predstavljanja stranaka i koalicija, a takođe i podaci o žanrovskoj strukturi priloga.

⁸ Ukupna zastupljenost aktera – stranaka veća je od ukupnog broja priloga u medijima. Drugim rečima, *responses* je veći od broja *cases* jer je u mnogim priložima zastupljeno više aktera, bilo kao predmet kritike od strane neposrednih, aktivnih subjekata, bilo kao predmet redakcijskih komentara.

⁹ Ovakav zaključak se ne može u celini odnositi na izveštavanje u listu Dan. Raspoloživi podaci, koji će biti izneti u daljem tekstu, navode na drugačije zaključke.

Grafikon 2: Način predstavljanja stranaka i koalicija

Kako se vidi, u najvećem broju priloga stranke su bile aktivno predstavljene, kao subjekti koji neposredno učestvuju u predizornoj propagandi bilo na predizbornim promocijama ili na neki drugi način. Za veće stranke i koalicije to su bile konferencije za štampu, dok su manje stranke, ili manje uticajne u političkoj javnosti, obavještavale o svojim predizbornim namjerama i programima putem saopštenja ili izjava zvaničnika stranke.

Tabela 4: Izvori informacija (ukupno za štampane medije)

Izvori	N	%
Press konferencije	99	15
Promocije, tribine	178	28
Saopštenja i izjave funkcionera stranaka	166	25
Redakcijski izvori	86	13
Agencijski izveštaji	61	10
Ostali izvori	26	4
Izvor nepoznat	30	5
UKUPNO	646	

Zapažene su znatne razlike među glasilima u pogledu načina izveštavanja, a naročito u odnosu na izvore informisanja. Pobjeda je, bar u formalnom smislu, doslovno poštovala načela ravnopravnog i potpunog obaveštavanja javnosti: u najvećem broju priloga učesnici su aktivno predstavljeni, a izvori informisanja su bili svi oblici predizborne propagande stranaka i koalicija. Suprotno Pobjedi, za Vijesti su glavni izvor priloga bili promotivni skupovi i tribine, 57 % od svih, kako vladajuće stranke, tako i opozicije. Ovaj podatak je utoliko značajniji, jer su male stranke komunicirale sa javnošću isključivo preko saopštenja i izjava svojih funkcionera, što navodi na zaključak da nisu svi učesnici ravnomerno zastupljeni. Međutim, kada je u pitanju list Dan onda nije moguće bilo kakvo poređenje u navedenom kontekstu. Glavni izvori informacija bili su promocije, tribine, saopštenja i pres konferencije opozicije, 60 % od svih priloga, dok je 26 % priloga bilo iz redakcijske produkcije. U opozicionom bloku po zastupljenosti u priložima apsolutno je dominirala Socijalistička narodna stranka – Momir Bulatović. Jednostavno, ignorisane su sve neposredne aktivnosti vladajuće stranke, odnosno koalicije, ali i obraćanja javnosti od strane svih manjih stranaka.

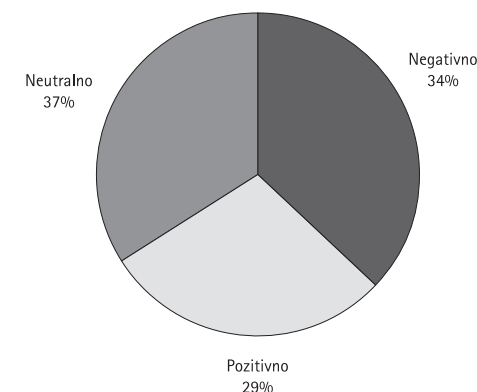
U žanrovskom smislu, apsolutno najveći broj priloga je informativnog karaktera – vest i izveštaj (92,8 %), dakle bez autorske ili redakcijske intervencije. Jedino Dan ima nešto veći broj autorskih komentara i komentarisanih izveštaja u odnosu na druga dva lista. (Od svih objavljenih priloga u listu Dan, 18 % su komentarisani izveštaji ili autorski komentari.)

Tabela 5: Struktura žanrova po listovima

Žanr	Pobjeda		Vijesti		Dan	
	N	%	N	%	N	%
Vest, izveštaj, izveštaj sa fotografijom	334	95	130	100	136	82
Izveštaj s intervjuom	1	1	0	0	2	1
Komentarisani izveštaj	3	1	0	0	9	5
Reportaža	4	1	0	0	3	2
Intervju	7	2	0	0	2	1
Autorski komentar	0	0	0	0	15	9
Ukupno	349		130		167	

Zanimljivo je poređenje podataka o vrednosnoj konotaciji, odnosno o retoričkim strategijama u priložima, i podataka o žanrovskoj strukturi priloga. S obzirom da je u žanrovskom smislu dominirala informacija, najčešće izveštaj sa fotografijom, moglo se očekivati da će vrednosna konotacija političkih aktera biti približno ujednačena, a retoričke strategije prevashodno neutralne. Međutim, ukupni rezultati za sva štampana glasila pokazuju da je bilo skoro tri puta više vrednosnog pristupa predizbornim aktivnostima stranaka nego neutralnih. Od ukupnog broja predstavljanja neposrednih učesnika u izborima (711), neutralnih je bilo 259, a vrednosnu konotaciju je imalo 452 predstavljanja u štampanim medijima.

Grafikon 3

VREDNOSNA KONOTACIJA STRANAKA I KOALICIJA –
UKUPNO ZA ŠTAMPANE MEDIJE

U negativnoj konotaciji stranačkog predstavljanja prednjačio je Dan (48 %), što je daleko iznad ukupnog proseka za sva tri lista. Najmanje negativnih ocena ima Pobjeda, u kojoj inače dominira neutralni pristup, nešto manje od polovine od ukupnog broja zastupljenosti svih stranaka (48 %).

Tabela 6: Ukupna vrednosna konotacija neposrednih aktera po listovima

	Pozitivno		Negativno		Neutralno		Ukupno
	N	%	N	%	N	%	N
Pobjeda	94	25	97	27	174	48	365
Vijesti	59	40	50	34	38	26	147
Dan	55	28	97	48	47	24	199
UKUPNO	208	29	244	34	259	37	711

Da bi se razumela ova neočekivana protivurečnost između preovlađujućeg žanrovskog sastava i vrednosne kvalifikacije medijskog predstavljanja, potrebno je ukazati na ključnu činjenicu, da su u medijskoj prezentaciji stranaka – zastupljenosti i vrednosnoj oceni – očite razlike između listova.

Ukoliko uporedimo podatke o zastupljenosti stranaka i koalicija u sva tri lista pada u oči da je Pobjeda kao državno glasilo maksimalno poštovala pravila ravnomernog predstavljanja stranaka i svestranog informisanja. U izdvojenom bloku *Parlamentarni izbori* javnost je bila upoznata sa svim oblicima učešća u predizornoj političkoj kampanji svih relevantnih političkih stranaka i koalicija. Drugim rečima, nije bilo diskvalifikacije, ali što je daleko važnije, nije bilo ni favorizovanja bilo koje stranke ili političke opcije.

Tabela 7: Zastupljenost političkih stranaka i koalicija

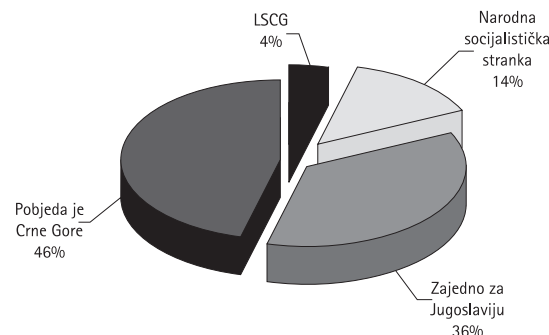
POBJEDA					
Akteri	Aktivno		Pasivno		Ukupno
	N	%	N	%	N
Zajedno za Jugoslaviju	49	53	43	47	92
Pobjeda je Crne Gore demokratska koalicija Milo Đukanović	54	51	52	49	106
Liberalni savez Crne Gore Liberali nego što	8	100	0	0	8
Narodna socijalistička stranka Crne Gore Momir Bulatović	31	100	0	0	31
Srpska radikalna stranka dr Vojislav Šešelj	32	94	2	6	34
Jugoslovenska levica u CG	1	100		0	1
Demokratski savez u CG Mehmed Barthe	2	100	0	0	2
Bošnjačko-muslimanska demokratska koalicija u CG	10	100	0	0	10
Liberalno demokratska partija Glas za Crnu Goru	24	100	0	0	24
Komunističke i radničke partije za Jugoslaviju i vlast radničke klase	21	100	0	0	21
Dr Novak Kilibarda - Narodna sloga	3	75	1	25	4
Stranka prirodnog zakona Crne Gore	7	100	0	0	7
Stranka deviznih štediša	12	100	0	0	12
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	12	100	0	0	12
Ostalo	1	100	0	0	1
UKUPNO	267	73	98	27	365

Iz podataka se vidi da je skoro tri puta bilo više neposrednog, aktivnog predstavljanja stranaka i koalicija od onih u pasivnom kontekstu, dakle od onih priloga u kojima neko drugi govori, odnosno predstavlja stranku.

Takođe pada u oči da nema velikih razlika u zastupljenosti u kvantitativnom smislu između dve najjače i najuticajnije koalicije (Zajedno za Jugo-

slaviju i Pobjeda je Crne Gore), odnosno dve izrazito suprotstavljene političke opcije u crnogorskoj javnosti.

Grafikon 4: Udeo u ukupnoj površini pojavljivanja tri parlamentarne i najjače neparlamentarne stranke u Pobjedi

Za razliku od drugih medija, Pobjeda je bila otvorena za sve političke opo-
nente, manje političke stranke, od kojih se najveći broj obraćao javnosti
preko saopštenja i izjava funkcionera. Način predstavljanja učesnika u
predizbornom procesu pokazuje da Pobjeda nije prećutkivala ili omalo-
važavala ove stranke. Naprotiv, sve su one bile predstavljene kao aktivni
subjekti u informativnim prilogima, obavezno sa fotografijom učesnika. U
pasivnom kontekstu, dakle kao »objekti« o kojima govore drugi, jedino su
bile zastupljene dve pomenute vodeće koalicije i to u negativnom konteks-
tu. Upravo ove dve stranke skoro jedine imaju negativnu konotaciju: od
ukupno 98 negativnih ocena one imaju 95, odnosno samo tri (3) priloga
ostalih stranaka su dobila negativnu konotaciju.

Tabela 8: Vrednosna konotacija stranaka i koalicija

POBJEDA

Akteri	Pozitivno		Negativno		Neutralno		Ukupno
	N	%	N	%	N	%	
Zajedno za Jugoslaviju	21	23	43	47	28	30	92
Pobjeda je Crne Gore demokratska koalicija Milo Đukanović	37	35	51	48	18	17	106
Liberalni savez Crne Gore Liberali nego što	4	50	0	0	4	50	8
Narodna socijalistička stranka Crne Gore Momir Bulatović	7	23	0	0	24	77	31
Srpska radikalna stranka dr Vojislav Šešelj	0	0	2	6	32	94	34
Jugoslovenska levica u CG	0	0	0	0	2	100	2
Demokratski savez u CG Mehmed Barthi	2	100	0	0	0	0	2
Bošnjačko-muslimanska demokratska koalicija u CG	4	40	0	0	6	60	10
Liberalno demokratska partija Glas za Crnu Goru	11	46	0	0	13	54	24
Komunističke i radničke partije za Jugoslaviju i vlast radničke klase	3	17	0	0	18	83	21
Dr Novak Kilibarda Narodna sloga	2	50	1	25	1	25	4
Stranka prirodnog zakona Crne Gore	0	0	0	0	7	100	7
Stranka deviznih štediša	0	0	0	0	12	100	12
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana Crne Gore	3	25	0	0	9	75	12
UKUPNO	93	25	98	27	174	48	365

Ono što posebno karakteriše pisanje Pobjede je upadljiva nepristrasnost
koja se ogledala ne samo u ravnopravnoj zastupljenosti učesnika u prilozi-

ma informativnog karaktera, bez komentara novinara, već u upadljivo ispoljenoj nameri da se poštuje princip ravnog rasporeda (plasmana) informacija na stranicama lista. Tako, na primer, prve stranice nisu bile obavezno rezervisane za vladajuću koaliciju, odnosno najuticajnije stranke.¹⁰ Izjave i saopštenja malih stranaka nalazili su se takođe na prvim stranama.

Valja takođe posebno naglasiti da je tzv. diskurs analiza, odnosno analiza retoričkih strategija pokazala da je izveštavanje Pobjede bilo krajnje korektno, umereno, bez upotrebe »jakih« kvalifikacija, bilo u afirmativnom, bilo u kritičkom kontekstu. Naravno da su sami učesnici bili odgovorni za ton predizborne kampanje, sadržinu političkih nastupa i rečnik kojim su se obraćali javnosti. Vladajuća koalicija je, sudeći prema izveštajima objavljenim u Pobjedi, na svojim promotivnim skupovima i javnim tribinama po pravilu afirmisala svoj politički program i ukazivala na prednosti nezavisne Crne Gore. Na tim skupovima skoro da nije bilo negativnih konotacija upućenih na račun drugih političkih partija. Drugačiji ton su imale pojedinačne izjave funkcionera u kojima su često glavnu sadržinu činile kritike drugih političkih opcija.

Ipak, u upotrebi neprimerenih, vulgarnih iskaza, ispunjenim nacionalističkim nabojima, netrpeljivosti prema »nesrpskim življem« prednjačili su predstavnici SRS dr Vojislav Šešelj.¹¹ Neprimerene kvalifikacije sa nacionalističkim prizvukom izricali su i pojedini predstavnici koalicije Zajedno za Jugoslaviju, bilo da su pogrde upućene vladajućoj koaliciji, »dukljanskim fanaticima«, »paklenim Montenegrinima«, »stratezima secesionizma«, koji šalju

¹⁰ Na prvoj strani su se redovno nalazili prilozi, pored dve vodeće koalicije, i svih drugih stranaka: NSS – Promotivni skup u Sutormu pod naslovom: Jugoslavija je istina; Srpska radikalna stranka dr Vojislav Šešelj: Nije nam mjestu u NATO; Liberalno demokratska partija Crne Gore: Crna Gora međunarodni činilac; Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti: Da se pređe sa riječi na dela... i tako redom.

¹¹ Takvi su bili svi nastupi Aleksandra Vučića, koji redovno apostrofira »Srpski pravoslavni živalj« u Crnoj Gori nasuprot ostalima, »šiptarskoj nacionalnoj manjini« i »izdajnicima« (6. april 2001); sledi ga Momir Vojvodić koji na svakom nastupu izručuje pravu bujicu uvredljivih reči: »Sadašnji vlastodršci u Crnoj Gori i u Srbiji su čeljad bez nacionalne svijesti i lične časti, rasprodaju tuđincima sve što mogu da unovče, pa su urizikali da prodaju državne ingerencije otažbine i ljude koji smetaju u toj trgovini američkim gaziteljima srpstva.« (3. april 2001). On je u svoje izjave uveo nove kovanice kao »Milovi mozgonosci«, zatim »marksistički titularci«; tvrdnje da je »dukljanskih akademika više nego kokošaka u Crnoj Gori« (12. april 2001); »lenjinoglavci« (17. april 2001) i sl.

»genocidne poruke latiničnim slovima«, bilo pripadnicima drugih nacionalnosti kojima se osporava pravo da odlučuju o statusu Crne Gore.¹²

Pobjeda je, rizikujući da ne pruži potpunu informaciju, najčešće izostavljala uvredljive, nekulturne i vulgarne iskaze koje su stranke u kampanji međusobno upućivale. Jednostavno se klonila rečnika uvreda i govora mržnje.¹³ Možda su na taj način čitaoci bili uskraćeni za neke informacije, ali su s druge strane bili pošteđeni verbalnog terora i pogubnih netolerantnih iskaza koji ostavljaju duboke tragove u svesti građana.

Međutim, iako se na osnovu analize tekstova u izdvojenom bloku Parlamentarni izbori može zaključiti da je izveštavanje Pobjede bilo nepristrasno, uravnoteženo, ravnomerno u odnosu na sve učesnike, bez prećutkivanja i profesionalno korektno, opšti utisak je, sudeći po uređivačkoj politici lista u celini, da je Pobjeda promovisala političku opciju nezavisnosti Crne Gore. Van pomenutog izbornog bloka plasirala je priloge različitih žanrova (feljtone, intervju sa domaćim i stranim uglednim ličnostima, stručne komentare, ekonomista, politikologa, istoričara...) u kojima se afirmiše ideja samostalnosti Crne Gore. Istine radi, treba naglasiti da su najave ovih priloga po pravilu bile na prvoj, naslovnoj strani lista.¹⁴ Takođe na upadljivom mestu bile su izjave funkcionera aktuelne državne vlasti koje su afirmisale ovu političku opciju, kao i rezultati razgovora ili mišljenja međunarodnih sagovornika u kojima se daje podrška zagovornicima ove opcije.¹⁵

Upadljivo je takođe bilo prećutkivanje informacija o funkcionisanju sa-

¹² Tako je funkcioner Narodne stranke, Dragan Šoć izjavio da »nema razloga da Muslimani i Albanci odlučuju o budućem državnom pravnom statusu Crne Gore, već to pravo pripada isključivo većinskom pravoslavnom narodu« (3. april 2001). Takođe se za koaliciju Pobjeda je Crne Gore obilato upotrebljavaju sintagme kao što su »crnolatinaši«, »unijati«, »Dukljani«...

¹³ Dokazi su druge informacije o istim događajima u drugim glasilima. S obzirom na upotrebljeni rečnik i komentare autoru ovih redova je izgledalo da se uopšte ne radi o istim događajima. Ovo pre svega važi za Dan, ali i Vijesti koje su takođe imale prilično negativnog naboja.

¹⁴ »Crna Gora odlazi iz SRJ«; »Vrijeme otrežnjenja i nacionalnog promišljanja«; »Sveopšti poraz velikosrpskog projekta«, »Svako gazda u svojoj kući« 8. april 2001.

¹⁵ »Za nezavisnost Crne Gore – 58 % građana« (istraživanje Američkog instituta za demokratiju, 13. april, 2001); »Zapad ne treba da sprječava Crnu Goru da odlučuje o svojoj sudbini«, 10. april 2001. »Demokratsko pravo građana da na referendumu odlučuju o državno-pravnom statusu neće biti dovedeno u pitanje ni u kom slučaju« 5. april; »Samostalna Crna Gora i Hrvatska će se dogovoriti oko Prevlake«, 7. april 2001.

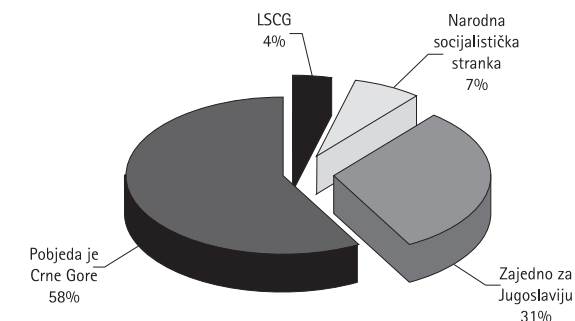
vezne države i marginalizacija pitanja od značaja za celinu SRJ. Očividno je da u listu skoro nije bilo priloga koji su bili posvećeni aktuelnim događanjima u Srbiji i zajedničkoj državi Jugoslaviji. Tako, na primer, ozbiljna događanja i kriza na jugu Srbije, ili na Kosovu, jednostavno nisu bili predmet interesovanja. S druge strane, Pobjeda je objavljivala one informacije koje su dolazile iz Srbije (Jugoslavije), koje su se ticale odnosa prema Crnoj Gori i afirmativnih izjava u stilu »DOS i svijet će prihvatiti samostalnu Crnu Goru« (8. april 2001).

Znatno manje priloga od Pobjede posvetile su Vijesti izbornoj kampanji, kako neposrednim učesnicima u izbornom procesu (147), tako i priložima u kojima se promovisu posredni akteri (33). Za razliku od Pobjede, iako nisu imale izdvojeni blok posvećen izborima, prve stranice su obavezno bile u znaku izborne propagande, stranačkih promocija i tribina. Naslovna strana je nosila izborne poruke, kako vladajuće koalicije u kojima se promoviše ideja osamostaljivanja Crne Gore, tako i drugih političkih aktera sa drugačijim porukama.¹⁶

Kvantitativna analiza je pokazala su da su Vijesti davale prednost vladajućoj koaliciji pa je politička opcija o nezavisnoj Crnoj Gori u tom pogledu bila u prednosti. Iz podataka se vidi da je više od polovine ukupne zastupljenosti stranaka i koalicija imala koalicija Pobjeda je Crne Gore (77), pretežno neposredno, aktivno. Druga po redu predstavljanja je koalicija Zajedno za Jugoslaviju (44), dok je NSS – Momir Bulatović treća, sa znatno manjim medijskim predstavljanjem (12). Kako se na osnovu podataka može zaključiti, ostale stranke su sasvim simbolično predstavljene, a mnogih stranaka uopšte nije bilo u Vijestima.

¹⁶ „Biću srećan ako 13. jula kažemo da smo obnovili samostalnost Crne Gore“ – Đukanović na promotivnom skupu, 9. april 2001; „Ko će verovati dvojici Bulatovića da su kadri da očuvaju Jugoslaviju“, 4. april 2001; „Nezavisna crnogorska država jedino crnogorsko rješenje“, na završnoj promociji koalicije Pobjeda je Crne Gore, 19. april 2001. Ali su Vijesti objavljivale i drugačije poruke: „Za nas je najvažnije da Crna Gora nema svoju stolicu u UN“ – poruka sa promocije Zajedno za Jugoslaviju, 18. april 2001; „Beograd je najveći crnogorski grad“, izjava Momira Bulatovića, 18. april 2001. „Đukanović žrtvovao SRJ da bi pobjegao od odgovornosti zbog podrške NATO-u“, poruka B. Bojovića na završnoj promociji u Nikšiću, 19. april 2001.

Grafikon 5:

Međutim, kvalitativna analiza sadržaja političkih poruka pokazuje da su Vijesti u ključnom, predizbornom periodu sasvim uravnoteženo i svestrano informisale polarizovanu crnogorsku javnost o problemima državno-pravnog statusa Crne Gore i zaslužile da budu novine od najvećeg poverenja čitalaca.¹⁷

Tabela 9: Zastupljenost političkih stranaka i koalicija

VIJESTI

Akteri	Aktivno		Pasivno		Ukupno
	N	%	N	%	
Zajedno za Jugoslaviju	22	50	22	50	44
Pobjeda je Crne Gore – demokratska koalicija Milo Đukanović	47	61	30	39	77
Liberalni savez Crne Gore – Liberali nego što	4	80	1	20	5
Narodna socijalistička stranka Crne Gore Momir Bulatović	11	92	1	8	12
Srpska radikalna stranka dr Vojislav Šešelj	1	100	0	0	1
Demokratska unija Albanaca	3	100	0	0	3
Jugoslovenska levica u CG	1	100	0	0	1
Demokratski savez u CG – Mehmed Barthi	1	100	0	0	1
Bošnjačko-muslimanska demokratska koalicija u CG	2	100	0	0	2
Dr Novak Kilibarda – Narodna sloga	1	100	0	0	1
UKUPNO	93	63	54	37	147

¹⁷ To je svakako jedan od razloga da su prema istraživanjima ne samo najčitanije novine (IREX, Podgorica, 2000), već one koje po poverenju čitalaca daleko premašuju sve druge listove. (Istraživanje CEDEM-a i agencije DAMAR, 5. april 2001)

Podaci o vrednosnoj konotaciji i kvalitativna analiza retoričkih strategija zastupljenih u izveštavanju pokazuju da su Vijesti u celini imale više vrednosnih konotacija, pozitivnih i negativnih ocena, nego neutralnih predstavljanja neposrednih političkih aktera u izborima. Od ukupnog broja predstavljanja samo 26 % je bilo neutralnog, informativnog karaktera; u pozitivnom kontekstu bilo je 40 %, a u negativnom 34 %. Dakle, znatna razlika u pogledu pristrasnosti od Pobjede, koja ima najviše neutralnih priloga (48 %), a takođe odstupa od prosečne pozitivne vrednosne konotacije za sva tri lista (40 % u odnosu na 29 %).

Tabela 10: Vrednosna konotacija stranaka i koalicija

VIJESTI

Akter	Pozitivno		Negativno		Neutralno		Ukupno
	N	%	N	%	N	%	
Zajedno za Jugoslaviju	15	34	21	48	8	18	44
Pobjeda je Crne Gore demokratska koalicija Milo Đukanović	31	40	28	36	18	23	77
Liberalni savez Crne Gore Liberali nego što	3	60	0	0	2	40	5
Narodna socijalistička stranka Crne Gore – Momir Bulatović	6	50	1	8	5	42	12
Srpska radikalna stranka dr Vojislav Šešelj	1	100	0	0	0	0	1
Demokratska unija Albanaca	1	33	0	0	2	66	3
Jugoslovenska levica u CG	0	0	0	0	1	100	1
Demokratski savez u CG Mehmed Barthe	1	100	0	0	0	0	1
Bošnjačko-muslimanska demokratska koalicija u CG	1	50	0	0	1	50	2
Dr Novak Kilibarda Narodna sloga	0	0	0	0	1	100	1
UKUPNO	59	40	50	34	38	26	147

Međutim, kada se pogledaju podaci o vrednosnoj konotaciji stranaka,

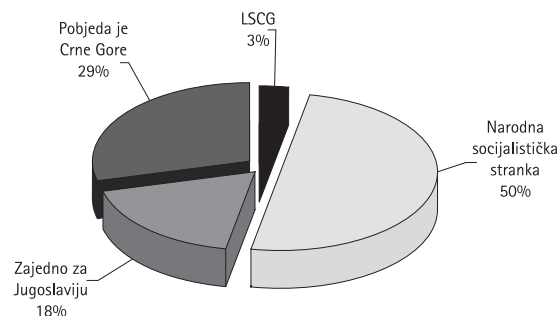
onda pada u oči da Vijesti nisu davale izrazitu prednost nijednoj stranci ili koaliciji. Kvantitativna prednost koalicije Pobjeda je Crne Gore i afirmacija ideje nezavisnosti Crne Gore nisu imale za posledicu vrednosnu pristrasnost u izveštavanju o aktivnostima te koalicije, niti omalovažavanje drugih koalicija i stranaka. Jednostavno rečeno, Vijesti se nisu stavile u ulogu promotera vladajuće stranke u predizbornoj kampanji. Istine radi, stoji činjenica da Vijesti nisu, za razliku od Pobjede, prećutkivale uvredljive, katkada na ivici dobrog ukusa, poruke sa promotivnih skupova i tribina, bez obzira ko ih je izricao. Tako se mogu pročitati poruke: "Jadna je Jugoslavija čiju zastavu treba da nose Šoć, Drecun, Popović i Dubak"; "Koštunica je Šešelj sa leptir mašnom"; "Borimo se protiv diktatora-imitatora" (misli se na Đukanovića); "I beogradske gazde su se već pomirile s porazom"... Upoređujući sadržinu izveštavanja o jednom istom događaju prikazanom u Vijestima i Pobjedi, činilo se katkada da se zapravo radi o dva različita događaja. Iako se ni u jednom, ni u drugom listu nije radilo o komentaranom izveštaju, prilozi su bile različito intonirani u retoričkom smislu. Očigledan primer je izveštavanje sa završnog skupa koalicije Pobjeda je Crne Gore gde se u govoru objavljenom u Vijestima za političke protivnike navodi da su "marionetske političke snage", "staljinisti", "velikosrpski totalitaristi", "okupljeni s koca i konopca", koji pokušavaju "da povampire nacionalpravoslavni fundamentalizam".¹⁸ Ne prećutkujući ni pozitivne, kao ni negativne iskaze, ma sa koje strane dolazile, pružajući prilično autentičnu sliku predizbornog ambijenta, Vijesti su u osnovi svestrano i potpuno informisale javnost.

Dan je, izuzev u strukturi zastupljenih žanrova, u svakom pogledu odstupao od druga dva posmatrana medija. Jednostavno, list je bio otvoreno u funkciji afirmisanja politike Narodne socijalističke stranke – Momir Bulatović (NSS), i protiv, u svakom pogledu, vladajuće stranke, odnosno aktuelne državne vlasti. Medijska slika lista Dan je bila crno-bela: sve što može da koristi Narodnoj socijalističkoj stranci – Momir Bulatović bilo je predmet odobravanja i pohvala; sve što šteti ili narušava ugled koalicije Pobjeda je Crne Gore – Milo Đukanović, sa obaveznim usputnim autorskim

¹⁸ Pobjeda ovakav rečnik uvreda i neprimerenih etiketa izrečenih na istom skupu nije objavila, 19. april 2001. godine.

komentarima, takođe se našlo na stranicama lista. Dostojaniji partijski "dru-govi", Socijalistička narodna partija, sada pripadnici koalicije Zajedno za Jugo-slaviju, imali su u pogledu načina predstavljanja i vrednosnoj konotaciji znatno bolji tretman, ali posebno u funkciji diskriminacije vladajuće stranke, odnosno koalicije Pobjeda je Crne Gore. Podaci do kojih smo došli pokazuju da je koalicija Pobjeda je Crne Gore po zastupljenosti u prilogima brojčano ispred druga dva relevantna politička aktera. U ukupno 199 predstavljanja stranaka i koalicija, koliko je objavio Dan, koalicija Pobjeda je Crne Gore predstavljena je 82 puta. Kada se pogledaju podaci o udelu u ukupnoj površini posvećenoj pred-izbornim aktivnostima stranaka i koalicija zapaža se da je učešće ove koalicije znatno (29 %), odmah iza Narodne socijalističke stranke, koja je dobila 50 % od ukupnog prostora. (Treća po zastupljenosti je koalicija Zajedno za Jugosla-viju, 51 put predstavljena, odnosno sa 18 % učešća u ukupnoj površini.) Na osnovu ovih kvantitativnih pokazatelja moglo bi se zaključiti da koalicija Pobjeda je Crne Gore ima bolji tretman od ostalih učesnika, te da je favorizo-vana u listu Dan.¹⁹ Međutim, ako se pogledaju podaci o strukturi ustupljene površine vladajućoj koaliciji zapaža se da je praktično od ukupnog prostora koji ona ima u listu Dan (14.471 cm²), neposredno, aktivno učešće bilo svega 20 %. Ukoliko to uporedimo sa apsolutnim favoritom lista Dan, Narodnom socijali-stičkom strankom, koja u ukupnoj površini posvećenoj predstavljanja svoje kampanje (24.888 cm²) ima bezmalo 100 % aktivnog predstavljanja, očigled-no je u kojoj meri je ispoljena neravnomernost i pristrasnost.

Grafikon 6:

¹⁹ Ovakav način izveštavanja neodoljivo asocira na beogradske medije, npr. na Politiku i Večernje novosti.

Druga vrsta podataka, pretežno kvalitativne prirode, koji izražavaju način predstavljanja i vrednosni kontekst medijske prezentacije, pokazuje da je list zapravo imao ulogu diskreditacije koalicije Pobjeda je Crne Gore i Mila Đukanovića personalno...

Od 82 priloga, u kojima je predstavljena ova koalicija, u samo dva (2) je predstavljena neposredno, aktivno, dok je samo jedan (1) u pozitivnom kon-tekstu; ako se pogledaju podaci u tabelama 11 i 12 videće se da je tretman NSS apsolutno suprotan: u samo jednom (1) prilogu je predstavljena pasivno, i samo jedan (1) prilog je u negativnom kontekstu. Što se tiče koa-licije Zajedno za Jugoslaviju, izveštavanje o njenoj kampanji, prema brojča-nim podacima, bilo je prilično korektno i uravnoteženo.²⁰

Tabela 11: Zastupljenost političkih stranaka i koalicija

DAN					
Akter	Aktivno		Pasivno		Ukupno
	N	%	N	%	N
Zajedno za Jugoslaviju	32	63	19	37	51
Pobjeda je Crne Gore					
demokratska koalicija Milo Đukanović	2	2	80	98	82
Liberalni savez Crne Gore					
Liberali nego što	4	100	-	0	4
Narodna socijalistička stranka Crne Gore					
Momir Bulatović	52	98	1	2	53
Srpska radikalna stranka dr Vojislav Šešelj	6	100	-	0	6
Jugoslovenska levica u CG	2	100	-	0	2
Bošnjačko-muslimanska demokratska					
koalicija u CG	1	100	-	0	1
UKUPNO	99	50	100	50	199

Kvalitativna analiza sadržaja poruka pokazuje u kojoj meri je izveštava-nje bilo ne samo pristrasno, već nekorektno i neprofesionalno: izrazito po-zitivno u korist jedne strane, i izrazito negativno na štetu druge strane. To pokazuje da je Dan prekršio sva pravila korektnog medijskog izveštavanja u

²⁰ Videti tabele 11 i 12.

predizbornom periodu, ali i pravila profesionalnog novinarstva i stavio se u ulogu aktivnog (agresivnog) učesnika u izborima.²¹ Svi nastupi NSS bili su veličani kao "snažna, iskrena i postojana sila", koja upućuje poruke Jugoslaviji "voljećemo te dugo i dugo jedina naša domovino Jugo", veliča sopstvenu snagu u borbi za Jugoslaviju Slobodana Miloševića i njegovog vernog sledbenika Momira Bulatovića.²² Ton i način govora najrečitije izražava sledeća izjava: "Nema Crnoj Gori sunca bez Srbije i nema Jugoslavije bez NSS, gospodina Momira Bulatovića i gospodina Slobodana Miloševića. Nema Durmitora bez Zlatibora, nema Gorice bez Avale" (16. april 2001).

S druge strane, promocije koalicije Pobjeda je Crne Gore bile su "vašari, a na vašaru vašarska muzika" i "predizborni kičeraž" dok "bina podignuta za jednokratnu upotrebu podsjeća na objekat cirkusa koji je ovdje gostovao" (12. april, str. 1). Analiza predizborne kampanje pokazuje da su lideri ove koalicije "potrošili sve lažne adute i da igraju na kartu sukoba i građanskog rata" (u komentaru pod naslovom Moral jedne predizborne galame, 12. april 2001). Omalovažavajuće nazvana "bržebolježiveća družina", "Dukljanska bezbožnička koalicija", čiji je lider "Đukanović tokom rata na Kosovu, enormno pomagao NATO", a sam "obična kukavica i politički strašljivac koji se najbolje oseća sa telohraniteljima, policijom i državnim medijima", koalicija Pobjeda je Crne Gore načinom izveštavanja u listu Dan bila je izložena pravom verbalnom linču.

²¹ Nije poznato da je od strane državnih organa zaduženih za praćenje regularnosti izbora Dan bio upozoren, odnosno ukoren zbog ovakvog izveštavanja.

²² „Jugoslavijo neka te brani onaj koji te voli do nebesa, neka te brani snaga u liku NSS-a. Uskliknimo snažno kao snažna nova sila, živela nam Jugo domovino mila”

Tabela 12: Vrednosna konotacija stranaka i koalicija

DAN							
Akter	Pozitivno		Negativno		Neutralno		Ukupno
	N	%	N	%	N	%	N
Zajedno za Jugoslaviju	11	22	18	35	22	43	51
Pobjeda je Crne Gore demokratska koalicija Milo Đukanović	1	1	78	95	3	4	82
Liberalni savez Crne Gore Liberali nego što	2	50	0	0	2	50	4
Narodna socijalistička stranka Crne Gore – Momir Bulatović	40	75	1	2	12	23	53
Srpska radikalna stranka dr Vojislav Šešelj	1	17	0	0	5	83	6
Jugoslovenska levica u CG	0	0	0	0	2	100	2
Bošnjačko-muslimanska demokratska koalicija u CG	0	0	0	0	1	100	1
UKUPNO	55	28	97	49	47	24	199

Utrkivanje u hvalospevima jedne političke opcije – opstanka Jugoslavije i neprikosnovenog uzora, bivšeg predsednika SRJ, Slobodana Miloševića, najčešće je imalo karakter farse sa ukusom već viđenog komunističkog kiča.²³ Ništa drugačije nije zvučalo veličanje NSS i njenog lidera, čiji su govori na promocijama i tribinama po pravilu bili patetični, skrušeni, molećivi. On je od strane svojih partijskih drugova krajnje neodmereno hvaljen kao borac protiv "separatističkog režima Đukanovića" i "lažnog borca za Jugoslaviju", koaliciju Zajedno za Jugoslaviju i P. Bulatovića, koji su se uhvatili u kolo sa onima "koji su je izdali u vrijeme zločinačke agresije NATO". List Dan je uopšte veliku pažnju poklanjao Miloševiću, Haškom tribunalu, "američkim plaćenicima" (Labus, Đinđić), NATO izdajnicima, poznatim lokatorima i slično... Čitav rečnik državnih srpskih medija pre izbornih promena, poseb-

²³ Uvek je to bio „impozantni skup” na kome se ističu zasluge S. Miloševića i M. Bulatovića koji su „sломili kičmu NATO paktu planetarnom monstrumu, koji bi stigao kao Hitler do Moskve i izazvao treći svjetski rat” (11. april 2001).

no lista Politika, našao je svoju primenu u listu Dan.

Otužno i lažno patriotski zvuči hvalospev upućen lideru NSS: "Sa kim ćemo izaći pred Miloša, i sa kim ćemo žaliti velikog Miloša. Žalićemo ga i braniti sa našim Mommirom Bulatovićem, najvećim kućkim, rovačkim, crnogorskim i srpskim sinom Crne Gore i Jugoslavije" (12. april 2001).

Zapaženo je da su "patriotska", katkada iracionalna, osećanja prožeta istorijskim mitovima često prelazila u nacionalnu i versku netrpeljivost prema pripadnicima drugih uverenja. U negativnim porukama posebno su apostrofirani Muslimani, ali i Crnogorci.²⁴

Zaključne napomene

Za razliku od državnih medija u Srbiji u vreme saveznih i predsedničkih izbora septembra 2000, nijedan od pomenutih državnih medija u Crnoj Gori nije na sebe preuzeo ulogu "učesnika" u izbornoj utakmici i stavio se u poziciju agresivnog promotera kampanje. Nema sumnje da su ton, sudeći bar po izveštavanju medija, davale glavne političke snage: nijedna politička stranka, pa ni vladajuća, niti državni organi, nisu verbalnim, a još manje političkim ili nekim drugim nelegalnim sredstvima ispoljavali nameru za totalnom diskreditacijom ili čak, kao što je bio slučaj u Srbiji na septembarskim izborima, totalnim uništenjem neistomišljenika. To nisu činili ni crnogorski mediji, iako su se međusobno razlikovali u načinu izveštavanja, a neki od njih i prilično otvoreno podržavali određene političke opcije. Takav je bio slučaj sa listom Dan, koji je u svakom pogledu bio veran sledbenik srpskih državnih (partijskih) medija, mada u profesionalnom smislu ispod njihovog nivoa. Vijesti su, iako naklonjene ideji nezavisnog državno-pravnog položaja Crne Gore, u svom izveštavanju o kampanji stranaka bile prilično odmerene i profesionalne. Pobjeda je u posebnom, izdvojenom bloku Parlamentarni izbori u najvećoj meri ostala na visokom profesionalnom nivou, ravnomerno obaveštavala o svim strankama, nepristrasna, a u pogledu upotrebe

²⁴ „Neću da u mojoj srpskoj Crnoj Gori ako dođe Miraš Dedeić na vlast uzimam katolički i hrvatski kalendar. Neću da moju istoriju piše jedan Rastoder, neću da me o kulturi uči drugi Rastoder“, 11. april 2001.

retoričkih iskaza i rečnika odmerena i uravnotežena. Uprkos izrazitoj političkoj polarizaciji oko gotovo "predreferendurnog" pitanja o državno-pravnom statusu, crnogorski mediji su, sa pomenutim odstupanjima, sačuvali dostojanstvo izbornog čina.

Na kraju, mora se uputiti ozbiljna zamerka profesionalnom moralu svih medijskih kuća, a pre svih državnih, što su objavljivali otvorene propagandne priloge u vreme predizborne tišine i na taj način doveli u pitanje korektnost medijskog predstavljanja stranaka u predizbornom periodu.

ELEKTRONSKI MEDIJI U PREDIZBORNOJ KAMPANJI ZA PARLAMENTARNE IZBORE U CRNOJ GORI, APRIL 2001.

UVOD

Tokom 20 dana u aprilu 2001. godine posmatrano je delovanje pet elektronskih medija u predizornoj kampanji za vanredne parlamentarne izbore u Crnoj Gori. S obzirom da je nagovešteni značaj ishoda ovih izbora prevazilazio 'državne okvire' republike u kojoj su održavani, planom monitoringa bilo je predviđeno praćenje izveštavanja četiri elektronska medijska izvora u samoj Crnoj Gori i još jednog medija koji emisionim dometom prevazilazi granice ove republike, i ima (doduše, 'krnje' priznati) formalni status saveznog medija (YuInfo). Ovakav izbor uzorka za posmatranje medija polazio je od nekoliko premisa:

- 1) Da će predstojećoj predizornoj medijskoj kampanji biti posvećen znatan publicitet u elektronskim medijima u Crnoj Gori;
- 2) Da će, 'po prirodi stvari', mediji pod državnom kontrolom u Crnoj Gori znatno pomeriti kvantitet (i kvalitet) publiciteta prema svom 'osnivaču', personifikovanom u aktuelnoj republičkoj vlasti i hegemonističkoj partiji u njoj, koji je (u političkom i državnom smislu) bio jedna od dve izrazito polarizovane opcije u nastupajućoj kampanji;
- 3) Da će, s obzirom na značaj budućeg izgleda šire političke zajednice (nakon izbora), drugu od polarizovanih opcija favorizovati 'savezni' elektronski medij;

4) Da će pretpostavljeno favorizovanje jedne, odnosno druge polarizovane opcije biti 'nivelisano' i balansirano medijskim delovanjem u kampanji dva "nevladina" elektronska medija, od kojih se za jedan smatralo da će više inklinirati jednoj, a za drugi da će preferirati drugu od dve "polarizovane" struje na predizbornoj političkoj sceni;

5) Da bi prostorna 'penetracija' i emisiona moć (dakle, medijsko pokrivanje teritorije) mogli biti jezičak na vagi koji mogu doneti odlučujuću prevagu na stranu jedne od polarizovanih opcija, bar kod još neopredeljenih birača.

Teorijski, metodološki, a pogotovo iskustveno, ove premise su se činile "opravdanim"; neke od njih su se pokazale i tačnim, tj. dokazanim. Znatno broj ipak nije, zbog delovanja nekih neukalkuliranih faktora.

Prvi, na prvi pogled, formalan faktor bilo je (ne)očekivano premeštanje fokusa javne medijske pažnje oko izbora iz opšte i dnevnoinformativnih emisija u svakodnevnu specijalizovanu političko-informativnu emisiju "Parlamentarni kanal", nakon prijava stranačkih lista i koalicija, kada su predizborne teme 'skrajnute' s opšteinformativnih programa.

To je dovelo do fragmentacije ciljne publike i doprinelo je prvom utisku o izvesnom "bledilu", marginalizaciji, disperziji, pa čak i nedovoljnoj zainteresovanosti elektronskih medija za praćenje predizborne kampanje, tj. o pokrivanju kampanje, koje je bilo "niskog intenziteta", ili bar nižeg od 'očekivanog'.

"Dnevna politika" je ovim programskomedijskim gestom iz sfere (nametnutog/naviknutog) svakodnevnog prezasićenja (obavezujućeg, tj. okupiranog) opšteg medijskog vremena pomerena u polje (i vreme) slobodnog izbora ljubitelja ovakvih sadržaja - sličnih fanovima sapunskih opera: ko voli, neka izvoli! Za ostale, uvek postoji birač kanala.

Medijsko-istraživački posmatrano, ovo je otežalo posao istraživačima: "rutinsko" praćenje udarnih dnevnoinformativnih emisija moralo je u hodu biti dopunjeno praćenjem dinamike stalno promenljivih specijalizovanih sadržaja, čiji se timing ali i placement menjao iz dana u dan. Da se ostalo pri formalnom pokrivanju delovanja medija, zaključak monitoringa bio bi veoma jednostavan, ali i površan: za medije, u osnovnom segmentu njihovog opšteinformativnog delovanja, predizborne kampanje gotovo da nije ni bilo, pogotovo ne komunicirane u ključnim medijima i 'vršnim' medijskim

vremenima (večernji programi od 19 do 22 sata).

Drugi faktor, koji je manje-više posredovana konsekvencija prethodnog, jeste uočavanje nepredviđene (da li i dugoročne?) ohrabrujuće naznake promena u medijskoj političkoj kulturi, u kojoj se "dnevna politika kao poslovično sirova sudbina" sve više smešta neutralistički-informativno u paletu 'drugih događanja' koje medij posreduje publici. Time se, s jedne strane, politika desakralizuje i, s druge strane, demistifikuje. Medijski govor o politici postaje tek jedna od vesti, kojoj je medij sve više (!) medijator na putu politike do javnosti, a sve manje njen "kreator", a još manje manipulator javnošću. To je bilo uočljivo i iz nastojanja medija da u izveštavanju o predizbornoj političkoj sceni budu više "informativni" nego "komentatorski" i da se služe 'prečišćenijim' jezikom informisanja.

Istina, i ovakav "objektivizam" može imati svoje manipulativne performanse i posledice primenom finijih metoda suptilnog ubeđivanja i/ili "navijanja", što se, iako manje transparentno nego, recimo, tokom kampanje za izbore u septembru 2000, moglo uočiti i tokom ovog monitoringa i analize pojedinih medija.

MEDIJSKO VREME KAMPANJE

Tokom dvadeset dana monitoringa praćeno je pet TV kanala²⁵, koji se uslovno mogu klasifikovati na sledeći način:

a) zvanični, "državni" kanali, tj. udarne informativne emisije: TV Crne Gore (Dnevnik 1 u 19:30) i "savezni" YuInfo (Vesti u 21:00);

b) specijalizovani novouvedeni državni ad hoc predizborni kanal, "Parlamentarni kanal" (i u okviru njega emisija 'Predizborne aktuelnosti'²⁶),

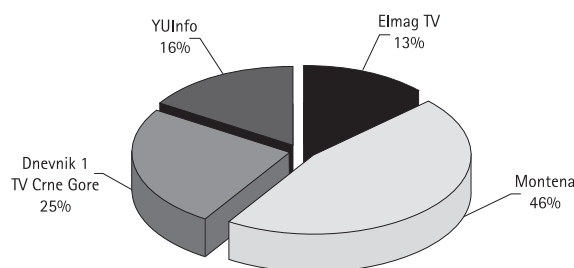
²⁵ Ovaj monitoring je tehnički bio specifičan, jer su 'posmatrane' emisije bile video snimane u Crnoj Gori (saradnik Goran Radulović iz Podgorice) i potom 'odloženo' analizirane u Beogradu (koderi Veliborka Staletović i Jasmin Kovačević).

²⁶ "Parlamentarni kanal" je uveden neposredno pred početak predizborne kampanje kao dnevno informisanje o aktivnostima izbornih aktera. Trajao je svakodnevno blizu 8 sati (otprilike od 16:00 do 24:00). Redovni segment bila je emisija 'Predizborne aktuelnosti', neka vrsta dnevne stranačke hronike. Njen tajming, kao i dužina trajanja, bili su promenljivi: u proseku je počinjala u udarnom večernjem terminu (oko 18:00, mada ovo nije uvek poštovano) i trajala oko sat vremena (mada u finišu kampanje i znatno duže).

c) privatne, "nedržavne" televizije: NTV Montena (Vijesti u 19:00) i Elmag RTV (Elmagove vijesti u 19:00).

U posmatranom periodu praćeno je medijsko vreme od 44,5 sati (ili 160.361 sekunda, tj. 2.672 minuta – Tabela 1 u Prilogu). U analiziranom vremenu, 58 % (1.555 minuta) bilo je posvećeno izbornoj problematiki. Naravno, raspored publiciteta izbora bio je izrazito neravnomeran po posmatranim kanalima. Tome je naročito doprineo "Parlamentarni kanal", koji je svojim sadržajima "zaokupirao" gotovo polovinu navedenog vremena i u celosti je bio posvećen izbornoj problematiki (Tabela 2). Kada bi se isključio uticaj ovog dominantnog kanala, raspored publiciteta u okviru "normalnih" informativnih emisija bio bi nešto drugačiji: TV Montena je predizbornim aktivnostima posvetila gotovo polovinu svog informativnog vremena, TV Crne Gore četvrtinu, Elmag TV tri puta manje nego Montena TV²⁷, a YuInfo dvostruko manje nego TV Crne Gore (Tabela 3 i Grafikon 1).

Grafikon 1: Udeo izborne problematike u vremenu informativnih emisija medija

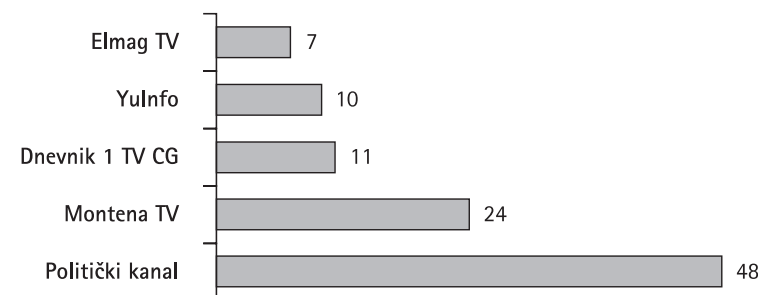

Pri tome treba imati u vidu i razlike u prosečnom ukupnom trajanju pojedinih informativnih emisija i srazmeran broj objavljenih priloga o izbornoj problematiki. Pada u oči da je "nedržavni" kanal Montena TV, u praktično

²⁷ Elmag Vijesti su trajale u proseku oko 14 minuta (varirajući između 10 i 17 minuta). Elmag je u prvoj nedelji posmatranja objavio samo 6 (šest!) informacija koje su se odnosile na izbore, i to uglavnom vezano za posredne aktere (RIK, posmatrači izbora i sl.).

istom prosečnom vremenu trajanja emisije svojih vesti kao i Dnevnik 1 TV Crne Gore²⁸, objavio dvostruko više priloga o izbornoj problematiki, ali da su ti prilozima bili vremenski znatno kraći, najčešće u rudimentarnoj formi vesti i preuzetih informacija (Tabele 4 i 5 u Prilogu i Grafikon 2)²⁹.

Grafikon 2: Broj priloga o izborima (u %)

AKTERI IZBORNE KAMPANJE

Analizirali smo delovanje dve vrste aktera predizborne kampanje: neposredne (dakle, stranke i koalicije koje su se prijavile za učešće u izbornoj trci) i posredne aktere – mrežu državnih i nedržavnih institucija, organizacija, međunarodno okruženje, javno mnjenje i slično.

Publicitet ovih aktera bio je, naravno, neravnomeran, u srazmeri 4 : 1

²⁸ Dnevnik 1 TV Crne Gore, kao državne televizije, veoma je malo pokrивao izbornu problematiku, ali je to nadoknađivao značajnim obimom informacija iz delatnosti državnih organa i funkcionera Republike Crne Gore, naročito u kontekstu njene "državne nezavisnosti". Osim ovih, značajan udeo informacija bio je iz Srbije, koje su najčešće 'slučajno' imale 'negativan' kontekst i konotaciju. Otuda za delovanje ovog medija stoji zaključak – relativno nešto simuliranje objektivnosti i "nepristrasnosti", uz "netransparentni" angažman za jednu opciju na izborima.

²⁹ TV Montena je delovala dosta 'netelevizično', informacije najčešće nisu imale vizuelno pokriće, osim telopa, tako da je to više bio „radio s ekranom". No i pored tehničkih manjkavosti, a u odnosu na ostale stanice i medije, ova 'nedržavna' TV je nastojala da gledalištu pruži priliku da se upozna podjednako sa svim akterima izbora, što je usitnjavalo informativno vreme svakog od njih. Objavlivanjem velikog broja reagovanja, Montena se nije vidljivo stavljala u ulogu promotera nijedne od političkih opcija.

(442 priloga o neposrednim i 112 priloga o posrednim akterima). Međutim, ova (ne)srazmera se različito pojavljivala od jednog do drugog posmatranog medija. Najpravnomerniji publicitet bio je na TV CG, a najdisproporcionalniji na Političkom kanalu (Tabela 6).

Tabela 6: Publicitet neposrednih i posrednih aktera - u %

	Neposredni	Posredni
TVCG	53	47
YuInfo	59	41
Elmag TV	70	30
Montena TV	72	28
Politički kanal	96	4

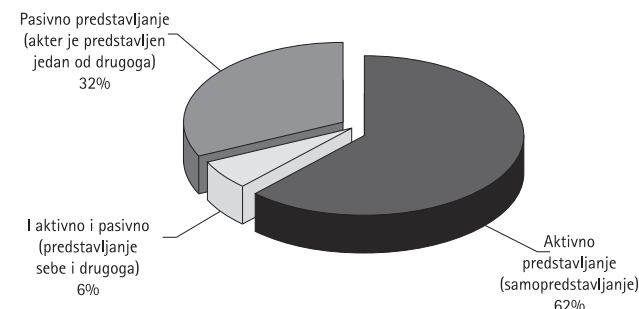
PREDSTAVLJANJE AKTERA IZBORNE KAMPANJE I KONOTACIJA VEZANIH ZA NJIH

Već pomenuto "bledilo" i medijska 'neuzbuđenost' predizborne kampanje jasno su vidljivi na osnovu dva indikatora, koja se obično smatraju ilustracijom "uključenosti" (odnosno neuključenosti) medija u aktuelne političke događaje.

Prvi indikator je način predstavljanja aktera izborne trke, aktivno ili pasivno. S obzirom na naglašenu tendenciju da se auditorijumu predoči što punija "transparentnost" ovih aktera, može se utvrditi da je ova tendencija u delovanju elektronskih medija (formalno) uspešno sprovedena. Akterima je uglavnom prepušteno da 'interpretiraju' sebe i druge, uz diskretno prisustvo medija kao marljivih "hroničara" događanja: sud o ovim delovanjima aktera je najvećma prepušten javnosti, tj. publici, što je, po definiciji, i autentična uloga medija u društvenom i političkom podsistemu. Bilo je veoma malo 'zastranjivanja', tj. favorizovanja, odnosno marginalizovanja konkretne tržišne ponude kompetitivnih političkih opcija. Svima je pružen relativno adekvatan publicitet, ponekad i uz 'pozitivnu' diskriminaciju, tj. zastuplje-

nost koja nije bila potpuno u skladu s pretpostavljenim političkim rejtingom. Iskorišćenost ove ponude je, dakako, bila različita od aktera do aktera, kao što ni 'ponuda' nije (sve vreme) bila baš idealno uravnotežena, zavisno od medija do medija. Generalno govoreći, pozitivna politička "samoafirmacija" gotovo je dvostruko nadmašila "negativnu samoidentifikaciju", tj. indirektni govor o sebi kroz govor o drugome, ili pomešano - govor (uglavnom afirmativni) o sebi i, iz te perspektive, usput i govor (uglavnom negativni) o drugima (Grafikon 3). Medijsko vreme posvećeno aktivnom, odnosno pasivnom predstavljanju bilo je raspoređeno u odnosu od skoro 3:1 (59.500 naspram 20.795 sekundi). Najčešći "objekti" pasivnog predstavljanja bile su dve dominantne političke opcije na izborima - "projugoslovenska" i "independistička", koje su često govorile i o protivnoj strani, mada su bile predmet kritičkih opaski i ostalih, marginalnih aktera (Tabela 7 u Prilogu).

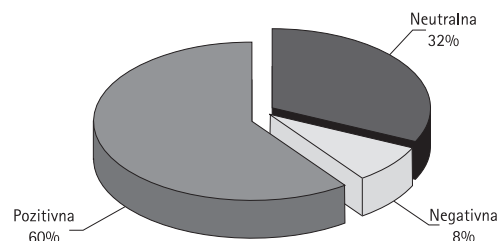
Grafikon 3: Predstavljanje aktera izborne kampanje

U skladu s ovim je i konotacija vezana za aktivno (samo)predstavljanje izbornih aktera (Grafikon 3).

Mediji su se uglavnom skrupulozno čuvali od "pregrejanog" političkog govora u sopstvenom delovanju, čime je neutralisana emocionalno visoka napetost kampanje, mada je s vremena na vreme 'objektivizam' omogućavao da u javnu sferu izbiju "prejake reči" čiji su protagonisti bili neposredni akteri kampanje. Bez obzira na ove više sporadične primere prejakih retoričkih sredstava, može se zaključiti da je jezik kampanje bio uglavnom pristojan, uz retke primere upotrebe stereotipa, uvreda ili drugih "prejakih reči".

Grafikon 4: Konotacije vezane za aktere izborne kampanje

U emisijama elektronskih medija je relativno teže razdvojiti neposrednog oratora od neposrednog aktera na izbornoj sceni, dakle, 'subjekt' i 'objekt' predstavljanja, jer su često isprepleteni. Zato smo u analizi nastojali da ih razdvojimo u onoj meri u kojoj je to bilo moguće, kako bi se utvrdilo ko/šta je zapravo bilo predstavljeno, i na koji način: direktno ili indirektno.

Podaci iz tabele 8 pokazuju da su se subjekt i objekt predstavljanja uglavnom poklapali, dakle, da su predstavnici stranaka i koalicija uglavnom predočavali publici svoja programska opredeljenja. Donekle su od ovoga odstupale neke stranke/koalicije, čiji su predstavnici govorili i u drugim akterima i na taj način ih "pasivno" predstavljali.

Predizborni ambijent nesumnjivo čine i posredni akteri izborne kampanje, koji ne učestvuju direktno u izbornoj trci, ali svojim pojavljivanjem u javnosti mogu da deluju na izborna opredeljenja ili bar na izbornu atmosferu. Trećina priloga o posrednim akterima odnosila se na organe i institucije vezane za praćenje i normiranje izborne procedure (Republička izborna komisija, sudski organi i sl.), zatim oko petine na NVO i posmatračke predizborne kampanje, zatim na pojedine državne organe (Crne Gore, ali i savezne države), zatim na međunarodno okruženje, koje je imalo značajan publicitet (11%) (Tabela 9).

TEME KAMPANJE

S obzirom na specifičan karakter ovih izbora – praktično "prereferendum" o državnom pravnom statusu Crne Gore – tematski spektar kampanje bio je

dosta sužen: uglavnom se sve koncentrisalo oko dva "predreferendumska" pitanja, tj. ili državna samostalnost Crne Gore, ili njen o(p)stanak u okviru zajedničke jugoslovenske države. Zahvaljujući ovakvoj bipolarnosti tematskog spektra, kao visoko kotirana pseudotema kampanje izdvojilo se sporenje, uzajamno prozivanje i optuživanje između predstavnika dve glavne političke opcije. Sve ostale, potencijalno uobičajene i 'normalne' teme kampanje (životni standard građana, ekonomija, socijalna pitanja i problemi, korupcija, itd.) bile su marginalizovane ili potpuno potisnute. Ove teme služile su samo kao "pomoćna oruđa" u disputima oko dominantne tematske polarizacije (Tabela 10).

IZVORI I ŽANROVI

U strukturi izvora preovlađivali su zvanični izvori aktera kampanje, što je i očekivano s obzirom na "objektivistički" pristup medija u prezentaciji kampanje (Tabela 11).

I među žanrovima su preovlađivali informativni, najčešće vesti i izveštaji sa vizuelnom pozadinom (Tabela 12).

DELOVANJE POJEDINIHI MEDIJA U PREDIZBORNOJ KAMPANJI

1. "Državni" mediji: TV Crne Gore i YulInfo

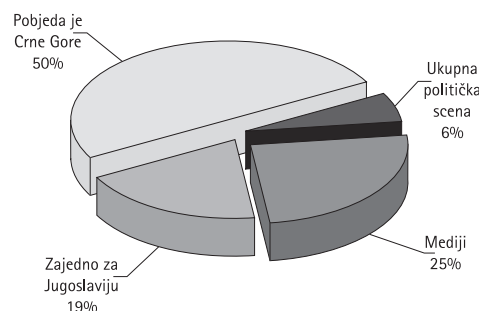
TV Crne Gore – Dnevnik 1 u 19,30

Prvi program TV Crne Gore je nesumnjivo najgledaniji TV kanal u Republici i jedini koji ima pun emisioni domet na celoj teritoriji. Prema rezultatima istraživanja medijske publike iz novembra 2000. tokom nedelju dana ovaj program prati 473.435 gledalaca.³⁰

Ovaj državni kanal je u udarnoj informativnoj emisiji, Dnevnik 1 u 19:30, kao što je već naglašeno, bio veoma malo uključen u praćenje predizborne kampanje, uglavnom kroz pasivno predstavljanje aktera (vremenski, 1.105

sekundi aktivno, Tabela 12, i 1.472 sekunde pasivno – Grafikon 5). Međutim, to je "nadoknađivano" značajnim obimom informacija iz delatnosti državnih organa i funkcionera, naročito u kontekstu "državne nezavisnosti".

Grafikon 5: Pasivno predstavljanje aktera kampanje

Osim toga, značajan je bio udeo informacija iz Srbije, koje najčešće 'slučajno' imaju 'negativan' kontekst i konotaciju, katkad i zluradu.³¹

Tako su, recimo, 4. aprila prenete oštre reči Nenada Čanka, predsednika Skupštine Vojvodine, na račun predsednika SRJ Vojislava Koštunice, a izgovorene u intervjuu Građanskom listu. Prenete su kvalifikacije Čanka, kao na primer, za Vojislava Koštunicu da gaji "Miloševićovski odnos prema Vojvodini", ili za DSS: "Maleni kružok salonskih fašista koji su delili mišljenje sa Vojislavom Šešeljom".

U retoričkim strategijama TV Crne Gore dominiralo je "širenje optimizma", naročito u pogledu ekonomskog prosperiteta, turizma, privatizacije i poboljšanja standarda. Dakle, na dnevnom redu su upravo one teme kojih

³⁰ Zahvaljujemo IREX Podgorica na ustupanju podataka istraživanja.

³¹ Primeri iz emisije 10. 04. u bloku vesti iz Srbije: "Beogradski politikolog Vladimir Goati ocenio je kao normalno da se DOS nakon uspostave osnovnih demokratskih institucija, definisanja odnosa u Srbiji i federaciji podjeli po nekim programsko-ideološkim osnovama...(min. 9'05" - 9'48"). Zatim, izjava Velimira Ilića o Čedomiru Jovanoviću, u kojoj se kaže, čita spiker, opet slika, Ilićeva, preko celog ekrana: "...Kao što je Broz imao Krcuna, Đinđić ima Čedu...(min. 9'48" - 10'33"). Konačno, portparol reformista Vojvodine Zoran Mitrović izjavio je da je neophodna promena Ustava Srbije i da se sa rešavanjem statusa Vojvodine ne sme čekati. A predsednik koalicije Vojvodina i republički ministar poljoprivrede Dragan Veselinov ocenio je da pitanje autonomije Vojvodine ne zavisi od prethodnog rešavanja statusa Crne Gore i Kosova...(min. 10'33" - 12'31").

direktno nije bilo u predizbornoj kampanji neposrednih aktera, pa ni aktuelne vlasti, oličene u koaliciji "Pobjeda je Crne Gore".

Druga retorička strategija je bila ne baš 'diskretno' favorizovanje teme "nezavisnosti Crne Gore".³²

Napokon, i takvih primera nije bilo malo, kritikovano je delovanje drugih medija, u kontekstu svrstavanja na jednu stranu. Tako je 18. aprila objavljeno sledeće:

Najava voditelja: "Saopštenjem za javnost oglasio se Republički sekretarijat za informacije".

Zatim čita spiker, izražajno, uz snimak sa YuInfo na kome se vidi ime dopisnika te televizije iz Podgorice – Vukomira Petrića, odnosno video snimak uz njegov fon izveštaj, u pozadini se čak čuje i njegov glas. Spiker čita:

"Samo nekoliko dana do vanrednih parlamentarnih izbora u Crnoj Gori, uprkos uveravanja da se srpski državni mediji i političari neće uplitati u izbore u Crnoj Gori, svjedoci smo pojačane medijske harange prije svih YU info televizije, protiv Crne Gore, njenog naroda i državnih institucija. Upozoravamo OEBS i druge posmatrače izbora da je riječ o specijalnom medijskom ratu sa svim obilježjima agresivnog agitovanja zarad jedne političke opcije u Crnoj Gori... YU info televizija... nastavlja u Miloševićevom maniru da širi strah, podstiče nacionalnu mržnju i otvoreno negira crnogorsku državu i naciju... otvoreno se podržava i propagira opcija za Jugoslaviju, a najotvorenije diskredituje ona za Crnu Goru...". U svakom

³² Tako se u emisiji od 09. 04. kao prva u pregledu najvažnijih vesti dana i kao prvi prilog u Dnevniku prenosi ocena Ričarda Holbruka da SAD treba da prihvate eventualnu nezavisnost Crne Gore. U prilogu se navode slične ocene Medlin Olbrajt i senatora Džozefa Bajdena. "Međunarodna zajednica teško bi se mogla suprostaviti volji naroda Crne Gore ako bi se on na izborima 22. aprila izjasnio za nezavisnost", rekao je Ričard Holbruk. Polazeći od istovjetnog zaključka, vodeće američke diplomate traže od Bušove administracije da prihvati crnogorske izbore kao mogući početak kraja sadašnje očigledno neodržive Jugoslavije...(min. 1"09 - 3"36). Kao treći prilog prenet je stav britanskog poslanika i "člana vlade u senci" Frensis Mod, takođe, u prilog nezavisnosti. Najava priloga izgledala je ovako: Ostvarivanje prava Crne Gore da demokratski odlučuje o svojoj sudbini može biti doprinos stabilnosti u regionu, izjavio je danas u Podgorici član britanskog Parlamenta Frensis Mod...(min. 5"38 - 6"07). Istine radi, treba reći da je između ova dva priloga emitovan i onaj sa stavom EU koja poziva na rešavanje svih pitanja u okviru savezne države, ali sabijen između druga dva čini se da gubi na snazi. Zanimljivo je da urednici Dnevnika daju prednost stavovima američkih političara koji nisu deo administracije, ispred zvaničnog stava EU.

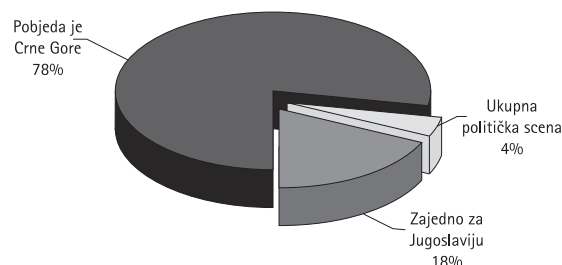
slučaju, mnogo "jače" reči nego što je bilo delovanje pomenute TV stanice, mada se ne može osporiti njena naklonjenost "projugoslovenskoj" opciji na izborima.

U danima izborne tišine nije bilo njenog kršenja na TV Crne Gore.

b. YuInfo - Vesti u 21:00

Na prvi pogled, "informativna umivenost" ove stanice sugerisala je utisak o solidnosti i profesionalnosti u informisanju, što je zahtevalo i 'drugi pogled'. Pošto stricto sensu ne pripada grupaciji medija iz Crne Gore, koji su bili osnovni predmet posmatranja, ne iznenađuje izvestan 'deficit' i sporadičnost vesti o predizbornoj kampanji pred izbore. Veoma malo se govorilo o izborima, informacije iz Crne Gore plasirane su na samom kraju emisije koja pretenduje da bude večernji dnevnik, i pored toga bile su potpuno redukovane. Forma je jednostavna i kratka, najčešće su to vesti ili fono uključanje dopisnika iz Podgorice. Dosta netelevizorno, s obzirom da ova kuća očigledno ne oskudeva mobilnom tehnikom, sudeći po tome što je opremljenost drugih priloga dosta profesionalna - uključujući 'žive' snimke i ekipe koje čak izveštavaju iz inostranstva. I u izveštavanju ove kuće preovlađivalo je pasivno nad aktivnim predstavljanjem aktera: 1294 - Tabela 13, prema 1046 sekundi (55 % : 45 % - Grafikon 6).

Grafikon 6: Pasivno predstavljanje aktera kampanje

Problem je donekle ambivalentni status ove TV kuće, koja je, navodno, savezna, mada je jedan deo federacije ne priznaje kao takvu (uprkos 'pregovorima' oko njene 'legalizacije' u Crnoj Gori). Nadalje, postoje problemi sa emisijom dometom ove stanice, koja se ne može pratiti na celoj teritoriji Crne Gore. Može se postaviti pitanje, koje nije samo retoričko, već i geografsko, štaviše 'geopolitičko': kome je njen program bio namenjen? Utoliko pre što, prema navedenom istraživanju IREX Podgorica, tokom jedne nedelje posmatranja, program ove stanice prati najmanje gledalaca u Republici - 69.121.

U sadržinskom smislu nije bilo mnogo dilema: Yuinfo je podržavao opciju "Za Jugoslaviju". Jedna od retoričkih strategija ove stanice bila je "prećutkivanje" onoga što bi bilo 'od koristi' za onu drugu opciju, koju ne podržava.³³ Tako je, recimo, potpuno ignorisana vest o rezultatima istraživanja javnog mnjenja, koje je obavio Centar za demokratiju i ljudska prava, u saradnji sa agencijom "Damar" iz Podgorice, na uzorku od 1.067 ispitanika u 11 opština, a javio FoNet. Po tim rezultatima, "ako bi se referendum o državno-pravnom statusu Crne Gore održao ovih dana, a pitanje glasilo: "Da li ste za to da Crna Gora bude nezavisna i samostalna država?", pozitivan odgovor bi dalo 55,6 odsto građana, dok bi protiv samostalnosti Crne Gore bilo 44,4 odsto građana."

Ali je zato, u inače informativno 'bledoj' emisiji 10. aprila jedina informacija koja se kako-tako odnosila na predizbornu kampanju bila vest o

³³ Tipični primeri prećutkivanja: Crnogorski predsednik Milo Đukanović izrazio je uverenje da međunarodna zajednica neće menjati politiku prema Crnoj Gori. Kako je preneo Radio B92, on je u emisiji "Direktno" TV Crne Gore, u kojoj su učestvovali lideri najjačih stranaka, naglasio da je Crna Gora "zadržala politiku mira, multietničnosti i doprinosa razvoju stabilnosti regiona, koju je vodila poslednjih godina. Crna Gora smatra da je uslov njenog daljeg demokratskog i ekonomskog razvoja ostvarivanje pune državnosti i ostvarivanje međunarodno-pravnog subjektiviteta. U međunarodnoj zajednici, pre svega u Evropskoj uniji i SAD, to se doživljava kao opasnost po mir i stabilnost u regionu. Nama je takav pristup međunarode zajednice veoma razumljiv. Međunarodna zajednica se u poslednjih deset godina nagledala mnogo zla na Balkanu, i sasvim realno ima rezerve u demokratski kapacitet Balkana da na nenasilan način perfektuira inicijativu kakva je pokrenuta u Crnoj Gori", smatra Đukanović (02. 04).

Ili: "Crnogorski premijer Filip Vujanović rekao je da će nezavisna i međunarodno priznata Crna Gora imati profesionalnu vojsku, u kojoj će vojni rok trajati šest meseci". "Naši vojnici služiće rok u našoj Crnoj Gori, a ne tamo negdje, gdje im je daleko. Naši vojnici služiće rok do šest meseci, a studenti neka služe rok između dva semestra, jer nema potrebe da gube godinu", rekao je Vujanović, na promotivnom skupu koalicije "Pobjeda je Crne Gore", u Kotoru, javlja Fonet.

istraživanju koje je u Beogradu sprovedla američka agencija "Milenium", u kojem se navodi da, ukoliko bi se izbori održali sada, veće šanse za pobjedu ima koalicija "Za Jugoslaviju".

Takođe, puštena je, recimo, jedna dosta zlokobna najava unutrašnjih podjela u Republici, s dosta uvredljivim rečnikom: "Milo Đukanović je na čelu dukljanske koalicije, a dukljanski ideolozi i fanatici hoće Crnu Goru bez Mitropolije crnogorsko-primorske, bez srpskog jezika i naroda, bez bilo čega što je Crnu Goru stvorilo i oblikovalo, rekao je lider narodnjaka Dragan Šoć izbornoj tribini u Šavniku.

"Njihova Crna Gora mora da bude neprijateljska Srbiji, jer sebe drugačije ne može da opravda. Ta Crna Gora će postaviti višu granicu prema Srbiji nego što je Kineski zid. U njihovoj Crnoj Gori oni će biti stranci i apatridi", rekao je Šoć i istakao: "Takva Crna Gora unutar sebe će biti podjeljena i zavadiće se u njoj brat sa bratom". Međutim, nije pušteno saopštenje DPS povodom ovakvog političkog govora (7. 04): "DPS je u obraćanju javnosti optužio svoje političke protivnike, Narodnu stranku i Socijalističku narodnu partiju, da seju mržnju među građanima i prave razdor između severa i juga Crne Gore. Predrag Bulatović i Dragan Šoć odriču pravo na ravnopravnost manjinskih naroda, ističe se u saopštenju DPS-a, koje su objavile agencije.

2. "Nedržavni" mediji: Elmag RTV i NTV Montena

Za dva, po samorazumevanju, 'nezavisna' elektronska medija, Elmag i Montena, važi praktično isto zapažanje: da nemaju autentični informativni program i da su se uglavnom kao 'servisom' služile "Parlamentarnim kanalom", odnosno konferencijama za štampu stranaka i koalicija i agencijskim vestima. Inače, posmatrane informativne emisije bile su veoma kratke.

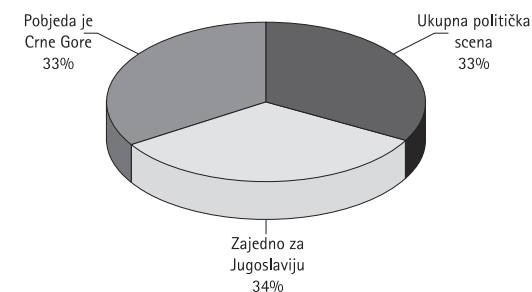
Elmag RTV – Elmagove vijesti u 19:00

Prema rezultatima IREX Podgorica, Elmag RTV je druga po gledanosti TV stanica u Crnoj Gori – 247.642 gledaoca u posmatranoj nedelji u novembru. Međutim, bila je veoma malo zaokupljena predizbornom kampanjom –

zapravo je u tom smislu bila "najbleđi" medij, sa vrlo malo publiciteta datom predizbornoj kampanji. Štaviše, da nije bilo emitovanja plaćenih predizbornih spotova političkih stranaka, neupućeni gledalac bi teško mogao da shvati da se u Crnoj Gori približavaju "neki izbori".

U malo medijskog vremena posvećenog kampanji preovlađivalo je, ipak, aktivno (samo)predstavljanje aktera, kroz rudimentarno izveštavanje sa skupova ili manifestacija stranaka i koalicija (632 sekunde aktivnog predstavljanja – Tabela 14, naspram 190 pasivnog, tj. 77:23 %, Grafikon 7).

Grafikon 7: Pasivno predstavljanje aktera kampanje

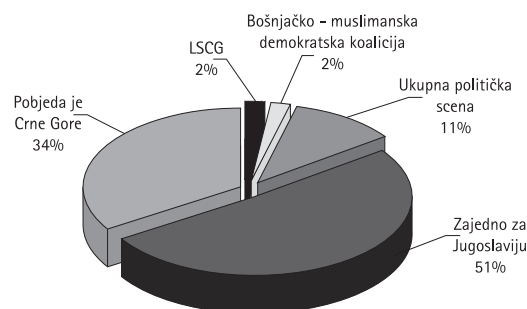
RTV MONTENA – Vijesti u 7

Nezavisna TV stanica uspjela je da do kraja zadrži objektivnost i korektnost u plasmanu svih informacija koje su bile u vezi sa izborima. Uzdržavanje od komentara ili bilo kakvih paušalnih ocenjivanja bilo je više nego indikativno. Iako skromno tehnički opremljena, što je vidljivo u svakoj od emisija, TV Montena uspevala je da održi ritam i da ne čini radikalnu selekciju vesti. Pored nezavisnosti, ova TV stanica pretenduje da bude i objektivna televizija i po onome kako je informisala u posmatranom periodu tako nešto je moguće i potvrditi. Informativna emisija, podeljena u blokove, delovala je harmonično i ponekad umela da bude veoma zanimljiva. Emisija uvek počinje bez najava i nema vesti iz sporta. Vesti iz Srbije i

Kosova uvek su sastavni deo svake emisije. TV Montena ima u Beogradu svog dopisnika i vesti iz Srbije i Beograda u velikoj meri su zastupljene u svakoj emisiji. Sve što se dešava(lo) u Srbiji pronalazilo je svoje mesto na ovom mediju.

Vesti koje su se ticale samih izbora plasirane su najčešće u udarnim minutima i može se reći da je TV Montena dala veliki publicitet izborima, faktički najveći posle "Predizbornih aktuelnosti" Parlamentarnog kanala. U izbornom bloku plasirana su reagovanja i izjave političkih stranaka, kao i poneka konferencija za novinare stranačkih lidera. Preovlađivalo je aktivno predstavljanje (2.944 sekunde - Tabela 16, naspram 2.288 pasivnog, Grafikon 8, 56:44 %). Umerenost u pristupu kao i neprotežiranje bilo koje političke opcije bilo je vidljivo tokom celog posmatranog perioda. Indikativno je da se kao izvor veoma često navodila BK TV, čije su vizuelni prilozi preuzimani.

Grafikon 8: Pasivno predstavljanje aktera kampanje

Međutim, u emisijama je bilo veoma malo sopstvenih izveštaja, pa ostaje utisak da je ova stanica zaista u nemogućnosti da produkcijski bolje i

urednije radi. Pokrivanja priloga i političkih lidera često su bila ista iz večeri u več. To je naročito pojačavalo utisak o nedostatku kvalitetnijeg pristupa u predstavljanju informacija. I pored nepostojanja redukcije i selekcije vesti o stranačkim aktivnostima, redakcija ove TV stanice nije pokazala preteranu inventivnost u plasiranju vesti o događajima koji se odvijaju u neposrednoj blizini medija na kome su se mogli videti, i to veoma često, arhivski snimci, telopi sa fotografijama lidera stranaka, preuzimanje vesti sa drugih medija, citiranje izjava. Gotovo da nije bilo pokušaja da se plasira fono izjava nekog od stranačkih lidera. Bilo je i uređivačkih nespretnosti: daju se arhivski snimci sa ulica, recimo Podgorice, i ljudi u kratkim rukavima, ali snimljeni pre više desetina godina. Mislim da je aktuelnost situacije i činjenica da se radilo o predizbornom periodu trebalo da bude motiv više i ovoj TV stanici, koja je po nedavnim istraživanjima ocenjena kao objektivna i nepristrasna.

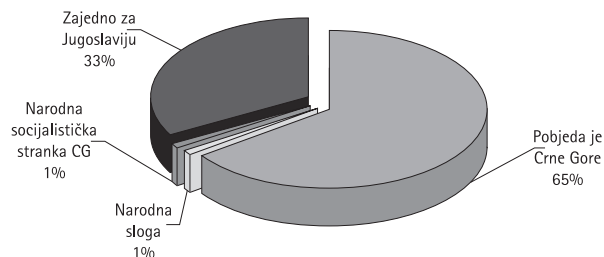
Naglašeni objektivizam RTV Montena je ponekad omogućavao da u etar ode i neprimerena pa i zaoštrena retorika. Evo nekoliko primera: "Njihov kaos najbolje izražava delovanje SNP čelnika i njihova prevrtljivost i političko licemerje...", Goran Jevrić iz DPS o SNP; "emisari etničkog fundamentalizma" - SNP o DPS; "šovinističke provokacije nacionalpatriota" - SNP o DPS.

Parlamentarni kanal: "Predizborne aktuelnosti"

Uvođenje Parlamentarnog kanala opravdalo je svoju svrhu i postiglo cilj. Građani Crne Gore, pogotovo oni koje je zanimalo predizborno vreme, imali su dobru priliku da se svaki dan informišu o predizbornim nastupima lidera političkih partija. Korektno osmišljena, emisija "Predizborne aktuelnosti" mogla bi se nazvati "izbornom magistralom" političkih partija koje su se borile za glasove crnogorskih birača.

Vreme za predstavljanje kroz izjave za javnost, konferencije za novinare ili izveštaje sa predizbornih skupova, stranke su dobijale na osnovu snage, značaja i uloge koju imaju u političkom životu Crne Gore, mada nijedna nije ignorisana da se aktivno predstavi biračkom telu. Aktivno predstavljanje je znatno nadmašilo pasivno: 78:22 % (Tabela 17 i Grafikon 9).

Grafikon 9: Pasivno predstavljanje aktera kampanje

Kampanja je bila relativno blaga, bez političkih preterivanja koja su uobičajena za srpsku političku scenu i jezički korektnija od onih koje smo imali da gledamo i čitamo, naročito pred septembarske izbore 2000. godine. Utisak je da su dva suprotstavljena bloka "Koalicija za Jugoslaviju" i "Pobjeda je Crne Gore" prednjačila u (međusobnim) kritikama i da se čitava predizborna vulgarizacija jezika, bez koje je kampanja inače teško zamisliva, može naći u izjavama lidera tih partija. U završnici kampanje, što svakako ne čudi, kampanja je dobijala na žustrini i jezičkoj oštrini. Ipak, sve u svemu, crnogorski političari zadržali su određeni nivo političke kulture i izražavanja, a i retorika se vrtela oko nekoliko "uzbuđujućih" klišeja, što se vidi iz sledećih nekoliko primera.

Govor o DPS (inače najčešće pasivno predstavljanoj stranci):

- "Iz nekoliko poslednjih kominikea dukljanskih fanatika lako je zapaziti paniku koja ih je zahvatila usled masovnog osipanja članstva... Interesantno je da su glavni protagonisti dukljanske politike gotovo zapjenili utrkujući se da oklevetaju Narodnu stranku" (Dragan Šoć).

- (Da njihovi) "ideolozi budu bivši komunistički vlastodršci i tzv. dukljanski akademici...

Neka objasni drug Miško i DPS koja je njihova crkva, koja je njihova akademija i kojim jezikom govore?... Ova vaša dukljanska Crna Gora neodoljivo podseća na Srbiju iz vremena diktature... Da smo mislili da rušimo zajedničku državu boljeg partnera do vas ne bi tražili za taj posao... Što više

neka u vaše ime govori preuzeti Miško Vuković. Bolje nam propagande za ove izbore od njega ne treba".

- "U slučaju njihove pobjede ne bi bila pobjeda Crne Gore nego bi bila pobjeda Duklje, bila bi pobjeda nad Mitropolijom crnogorsko-primorskom, bila bi pobjeda nad našim jezikom, našom tradicijom".

Govor o SNP:

- "Poštovani građani, DPS već nekoliko godina upozorava na posledice delovanja kvazipatriotskih profitera okupljenih u taboru Miloševićevih sljedbenika ukazujući na njihovo političko licemerje... Postoje Miloševićeve strukture koje posle pada diktatora pokušavaju da se distanciraju od njegovih dijela... Odnos prema hapšenju poslednjeg evropskog diktatora pokazuje dvoličnost i konfuziju vrha SNP-a... Zato je sasvim razumljiv predstojeći politički fijasko koalicije zla predvođene Predragom Bulatovićem koja pokušava da političkim manevrisanjem i obmanjivanjem opstane na političkoj sceni".

Emisija je konceptijski delovala prilično sređeno jer su sve političke partije dobile minutažu u kojoj su se predstavljale kroz "izjave javnosti", a kasnije su emitovane i kraće konferencije za novinare, koje su bile specifične po tome što novinar samo najavi događaj, a ostatak vremena govori predstavnik određene partije. To je, čini se, bio osnovni nedostatak, jer tako zamišljeni prilozi su dosadni, svode se na govor, ponekad veoma brz i nerazgovetan. Kadrovi sa tih "događaja" uvek su bili identični: predstavnik partije čita i gleda u kameru u većini slučajeva. Izuzeci su bili žive slike sa promotivnih skupova gde se, pored uvodnih najava novinara, emituju tonski segmenti sa skupova: političari i narod! To onda deluje mnogo zanimljivije (kad je reč o kampanji!), na kraju to i jeste suština predizborne kampanje: susreti sa narodom, govori na otvorenom, ma kakvi oni bili.

Sve u svemu, ovakav koncept predizbornog TV predstavljanja nije loš i ideja je krajnje korektna. Ko je želeo da se zabavi gledajući crnogorske političare kako se nadmeću, imao je za to po priliku svaki dan. I to nije problem. Čini mi se da je veći problem u tome što ti isti političari gotovo da nisu znali šta da kažu, pa se predizborna kampanja često svela na, što nije ništa novo, međusobna optuživanja. Dominantna tema svih govora bili su Milošević i

njegovi sledbenici u Crnoj Gori, kad je reč o DPS, i, s druge strane, prozivanje aktuelne vlasti zbog ideje o odvajanju Crne Gore iz SRJ. Nije bilo govora o temama poput kriminala, korpucije, ekonomije, bar onoliko koliko je plasirano u emisiji.

Inače, to su kratke forme, do 4 minuta, mada je bilo izuzetaka da traju i nešto više.

Zaključak

Ukupna ocena kampanje pred aprilske izbore za republički parlament u Crnoj Gori jeste sledeća: i sama kampanja i njeno pokrivanje u medijima bilo je umereno i odmereno, po sadržaju prevashodno usmereno na budućnost SRJ, sa Srbijom ili ne. Druga stvar koja je važna jeste da su se u stranke u predizbornoj kampanji dobrim delom bavile situacijom u Srbiji i u to vreme aktuelnim hapšenjem Slobodana Miloševića. On je bio veoma prisutna tema (doduše, posrednog) samolegitimisanja, ali često i glavni akter oko koga su se prelamale i međusobne optužbe i kritike, te crnogorskoj javnosti, uglavnom ništa novo i nešto lepo što obećava nije plasirano, osim često ispraznih, "patriotskih" govora koji su po svojoj intenciji bili usmereni samo na dispute oko pitanja za i protiv ostajanja u zajedničkoj državi, što je marginalizovalo sve ostale dileme svakodnevnog života. Pošto su pozicije u ovom disputu odavno bile jasno markirane i polarizovane, izostala je iole značajnija neizvesnost predizborne trke i izbornog ishoda. Kada su izborni takmaci ovako jasno konfrontirani i uloga medija u kampanji znatno je redukovana, što se i pokazalo u krajnjem ishodu. Bez obzira što je raspored publiciteta bio ravnomerniji nego što je uobičajeno u izbornim kampanjama, veća prisutnost pojedinih aktera u medijskom prostoru nego što im objektivno pripada po političkoj snazi i značaju, nije bitno delovala na njihove izborne rezultate. Da bi potkrepili ovaj zaključak dovoljno je da uporedimo medijske "rezultate" pojedinih stranaka sa njihovim izbornim uspehom. Donja tabela je konstruisana na osnovu aktivnog predstavljanja stranaka u "Predizbornim aktuelnostima" i dobijenim glasovima i ostvarenim mandatima (prema podacima CEMI, CeSID & SMMRI).

Tabela 18: Aktivno predstavljanje neposrednih aktera izbora i izborni rezultat

Stranka/koalicija	%	Glasovi	Mandati
Pobjeda je Crne Gore	17	42	35
Zajedno za Jugoslaviju	13	41	33
Narodna socijalistička stranka	10	3	0
Koalicija komunističke i radničke partije za Jugoslaviju	8	0,4	0
Liberalno demokratska partija "Glas za Crnu Goru)"	8	0,1	0
Srpska radikalna stranka	8	1,1	0
Stranka prirodnog zakona Crne Gore	7	0,1	0
Bošnjačko-muslimanska demokratska koalicija u CG	5	1	0
Demokratska unija Albanaca	5	1,3	2
LSCG	4	8	6
Stranka deviznih štediša	4	0,2	0
Osman Redža - Partija demokratskog prosperiteta	3	0,4	0
Demokratski savez - Mehmed Barthi	2	1,1	1
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana	2	0,1	0
JUL	2	0	0
Dr Novak Kilibarda - Narodna sloga	1	0,1	0

Prilog: Tabele

Tabela 1: Ukupno posmatrano medijsko vreme (rangirano)

Medij	Ukupno medijsko vreme			
	Vreme			% od Σ
	Sekundi	Min.	Sati	
Politički kanal	77515	1292	21,5	48
Dnevnik 1 TV CG	24260	404	6,7	15
Montena TV	23760	396	6,6	15
YuInfo	18826	314	5,2	12
Elmag TV	16000	267	4,5	10
Ukupno	160361	2672	44,5	

Tabela 2: Udeo izborne problematike u medijskom vremenu

Medij	IZBORNA PROBLEMATIKA		
	min	Udeo u vremenu emisije (%)	Udeo u vremenu ukupnog govora o izborima (%)
Politički kanal	1292	100	83
Montena TV	123	31,5	7,9
Dnevnik 1 TV CG	66	16,4	4,2
YuInfo	42	13,5	2,7
Elmag TV	34	12,8	2,2
Ukupno	1555		

Tabela 3: Udeo izborne problematike u vreme trajanja informativnih emisija medija

Medij	Min	%
Montena TV	123	46
Dnevnik 1 TV CG	66	25
YuInfo	42	16
Elmag TV	34	13
Ukupno	265	

Tabela 4: Prosek trajanja emisije

Medij	Prosek trajanja emisije	
	Sec	Min
Politički kanal	5145	86
Dnevnik 1 TV CG	1530	26
Montena TV	1504	25
YuInfo	1268	21
Elmag TV	863	14

Tabela 5: Broj i vreme trajanja priloga o izborima

Medij	Broj priloga o izborima	Udeo u ukupnom broju priloga o izborima	Prosek dužine priloga o izborima (sec)
Politički kanal	263	48	262
Montena TV	135	24	55
Dnevnik 1 TV CG	62	11	78
YuInfo	54	10	45
Elmag TV	40	7	54
Ukupno	554	10	

Tabela 7: Ukupno predstavljanje neposrednih aktera predizborne kampanje (rangirano po: ukupno)

Stranka/koalicija	Aktivno predstavljanje		Pasivno predstavljanje		Ukupno
	N	%	N	%	
Zajedno za Jugoslaviju	57	19	57	33	114
Pobjeda je Crne Gore	83	28	100	57	183
Narodna socijalistička stranka CG	25	8	1	1	26
Komunističke i radničke partije	16	6	0	0	16
Liberalna demokratska partija	15	5	0	0	15
Celokupna politička scena Crne Gore	7	2	8	5	15
Srpska radikalna stranka	14	5	0	0	14
Mediji u izbornoj kampanji	9	3	5	3	14
Bošnjačko-muslimanska demokratska koalicija u CG	12	5	1	1	13
Stranka prirodnog zakona u CG	13	4	0	0	13
LSCG	10	3	2	1	12
Demokratska unija Albanaca	11	4	0	0	11
Stranka deviznih štediša	7	2	0	0	7
Demokratski savez u CG - M. Barthe	6	2	0	0	6
Dr Novak Kilibarda - Narodna sloga	2	1	1	1	3
JUL	3	1	0	0	3
Stranka zaštite štednih uloga i soc. sig.	3	1	0	0	3
Ukupno	293		175		468
%	63		37		100

Tabela 8: Ko predstavlja i ko je predstavljen

Ko govori	%	%	Ko je predstavljen
Predstavnik Koalicija za Jugoslaviju	19	19	Koalicija za Jugoslaviju
Predstavnik Pobjeda je Crne Gore	23	27	Pobjeda je Crne Gore
Predstavnik LSCG	4	3	LSCG
Predstavnik NSS - Momir Bulatović	10	8	NSS - Momir Bulatović
Predstavnik SRS - Vojislav Šešelj	6	5	SRS - Vojislav Šešelj
Predstavnik DUA	3	4	DUA
Predstavnik Partija Osman Redža	1	2	Partija Osman Redža
Predstavnik JUL	0,2	1	JUL
Predstavnik Demokratski savez Mehmet Barthe	1	2	Demokratski savez Mehmet Barthe
Predstavnik Liste bošnjačko-muslimanske koalicije u CG	2	4	Liste bošnjačko-muslimanske koalicije u CG
Predstavnik Liberalne demokratske partije "Glas za Crnu Goru"	3	5	Liberalne demokratske partije "Glas za Crnu Goru"
Predstavnik Koalicije komunističke i radničke partije za YU	5	5	Koalicije komunističke i radničke partije za YU
Novak Kilibarda			Novak Kilibarda
Narodna sloga	0,4	1	Narodna sloga
Predstavnik Stranke prirodnog zakona Crne Gore	3	4	Stranke prirodnog zakona Crne Gore
Predstavnik Stranke deviznih štediša	3	2	Stranke deviznih štediša
Predstavnik Stranke zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti	1	1	Stranke zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti
Novinar, urednik	14	6	Celokupna politička scena

Tabela 9: Predstavljanje posrednih aktera

	%
RIK	21
Sudski organi	11
ASMNCG, Centar za demokratsku tranziciju, Centar za internacionalne integracije	11
Međunarodno okruženje (OEBS, UN, druge države)	10
Istraživanja JM (DAMAR, NDI, Milenium, Partner, Prizma, Markplan)	10
Savezne institucije	6
MUP Crne Gore	4
CEMI	4
CEDEM (Srđan Darmanović)	3
Ustavni sud Crne Gore	1
Pojedini ministri u vladi CG	1
DOS i pojedini pripadnici DOS	1
Mitropolija Crnogorsko-primorska	1
Pojedine vlade (SAD, Rusija) i njihovi predstavnici	1
Ostalo	6

Tabela 10: Teme aktivne kampanje

	Ukupno	
	N	%
Samostalnost CG	88	23
Opstanak Jugoslavije	86	23
Uzajamno prozivanje aktera	76	20
Ostalo / više tema	59	16
Nacionalno pitanje u CG	20	5
Istraživanja JM	10	3
Političke tenzije, pritisci, represija	10	3
Izborna procedura, birački spiskovi	9	2
Socijalna pitanja	5	1
Međunarodni odnosi	5	1
Ponašanje medija u kampanji	3	1
Negativno o ekonomskim rezultatima vlasti	4	1
Pozitivno o ekonomskim rezultatima vlasti	2	1
Ukupno	377	

Tabela 11: Izvori informacija

	Ukupno	
	N	%
Zvanični izvor Koalicije za YU	189	34
Zvanični izvor Pobjeda je CG	84	15
Ostali stranački izvori	38	7
Domaće agencije / mediji	27	5
Strane agencije / mediji	15	3
Državni nemedijski izvor	38	7
Redakcijski izvor	44	8
IJM	11	2
Nestranačke ličnosti	19	3
Ostali izvori	51	9
Izvor nejasan	38	7
Ukupno	554	

Tabela 12: Žanrovi

	%
Vest	36
Izveštaj	13
Izveštaj s vizuelnim pokrivanjem	27
Izveštaj s intervjuom	20
Reportaža	3
Intervju	1

Tabela 13: Aktivno predstavljanje neposrednih aktera izbora - TV Crne Gore

Stranka / koalicija	N	%
Zajedno za Jugoslaviju	3	21
Pobjeda je Crne Gore	4	29
Narodna socijalistička stranka	1	7
Celokupna politička scena Crne Gore	2	14
Mediji	4	29
Ukupno	14	100

Tabela 14: Aktivno predstavljanje neposrednih aktera izbora – YulInfo

Stranka / koalicija	N	%
Zajedno za Jugoslaviju	6	33
Pobjeda je Crne Gore	9	50
Celokupna politička scena Crne Gore	3	17
Ukupno	18	100

Tabela 15: Aktivno predstavljanje neposrednih aktera izbora – Elmag TV

Stranka / koalicija	N	%
Zajedno za Jugoslaviju	4	33
Pobjeda je Crne Gore	3	25
LSCG	1	8
Celokupna politička scena Crne Gore	1	8
Mediji	3	25
Ukupno	12	99

Tabela 16: Aktivno predstavljanje neposrednih aktera izbora – RTV Montena

Stranka / koalicija	N	%
Zajedno za Jugoslaviju	20	29
Pobjeda je Crne Gore	36	51
Narodna socijalistička stranka	5	7
Demokratska unija Albanaca	2	3
Bošnjačko – muslimanska demokratska koalicija u CG	2	3
Demokratski savez – Mehmed Barhi	1	1,4
Dr Novak Kilibarda – Narodna sloga	1	1,4
LSCG	1	1,4
Celokupna politička scena Crne Gore	1	1,4
Mediji	1	1,4
Ukupno	70	100

Tabela 17: Aktivno predstavljanje neposrednih aktera izbora – "Predizborne aktuelnosti"

Stranka / koalicija	N	%
Pobjeda je Crne Gore	31	17
Zajedno za Jugoslaviju	24	13
Narodna socijalistička stranka	19	10
Koalicija komunističke i radničke partije za Jugoslaviju	16	8
Liberalno demokratska partija "Glas za Crnu Goru)"	15	8
Srpska radikalna stranka	14	8
Stranka prirodnog zakona Crne Gore	13	7
Bošnjačko – muslimanska demokratska koalicija u CG	10	5
Demokratska unija Albanaca	9	5
LSCG	8	4
Stranka deviznih štediša	7	4
Osman Redža – Partija demokratskog prosperiteta	6	3
Demokratski savez – Mehmed Barhi	5	2
Stranka zaštite štednih uloga i socijalne sigurnosti građana	3	2
JUL	3	2
Dr Novak Kilibarda – Narodna sloga	1	1
Mediji	1	1
Ukupno	185	100

IV PVT U CRNOJ GORI

CeSID je na aprilskim izborima u Crnoj Gori u saradnji sa Centrom za monitoring (CEMI) organizovao paralelno brojanje glasova i pri tome je primenio dve metode:

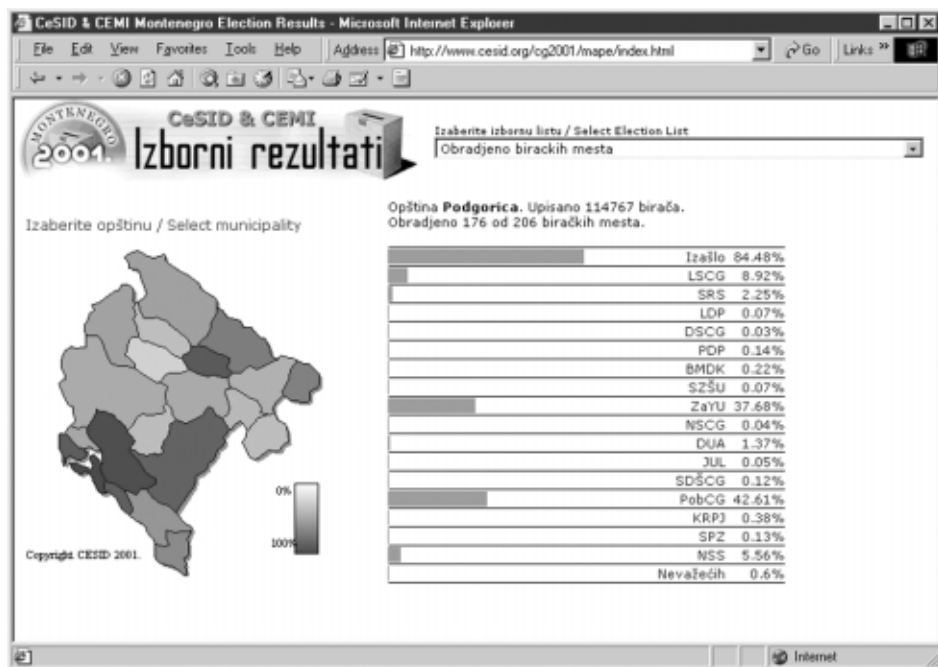
1. Davanje brze procene krajnjih rezultata, kao i preseka izlaznosti u toku dana, na osnovu reprezentativnog uzorka.

2. Prikupljanje rezultata sa svih biračkih mesta koja su bila pokrivena posmatračima CEMI-ja i CeSID-a.

Metodom reprezentativnog uzorka, CeSID i CEMI su uspjeli da prvi izađu sa preciznom procenom rezultata. Preliminarna procena objavljena je oko 23:15, dok je konačna objavljena oko sat vremena kasnije. U sledećoj tabeli vide se rezultati dobijeni metodom reprezentativnog uzorka, kao i zvanični rezultati izbora:

Liste	CeSID uzorak		RIK	
	[%]	mandati	[%]	mandati
Pobjeda je CG - dem. koalicija Mila Đukanovića	42,0	35	42,1	36
Koalicija "Zajedno za Jugoslaviju"	40,9	33	40,6	33
LSCG	7,8	6	7,9	6
NSSCG - Momir Bulatović	2,8	0	2,9	0
DUA	1,3	2	1,2	1
Dem. savez u CG Mehmed Barhdi	1,1	1	1,2	1
SRS Dr Vojislav Šešelj	1,1	0	1,1	0
Bošnjačko - muslim. dem. koalicija u CG	1,0	0	1,0	0
Osman Redža - PDP	0,4	0	0,4	0
Kom. i radničke partije za Yu i vlast radn. klase	0,4	0	0,4	0
Stranka deviznih štediša	0,2	0	0,2	0
Partija prirodnog zakona	0,1	0	0,1	0
Stranka zaštite štednih uloga i soc. sig.	0,1	0	0,1	0
Dr Novak Kilibarda - Narodna sloga	0,1	0	0,1	0
LDP	0,1	0	0,1	0
JUL u CG	0,0	0	0,1	0

Drugom metodom, CeSID i CEMI su uspeli da do 3:30 ujutru obrade 80 % biračkog tela. Rezultati ove obrade su publikovani na nivou opština i mogu se pogledati na CeSID-ovom sajtu <http://www.cesid.org/cg2001/mape/>. Procena koja bi se mogla napraviti na osnovu prikupljenih rezultata veoma je bliska proceni na osnovu reprezentativnog uzorka.

Obradeni rezultati sa svih pokrivenih biračkih mesta na Web-u

O UZORKU

Uzorak ne čini samo spisak biračkih mesta koja su u uzorku. Mora biti poznata i metoda pravljenja procene na osnovu prikupljenih podataka iz uzorka ili dela uzorka, uz ocenu moguće greške. Takođe su od značaja i metode provere koje mogu ukazati da se u prikupljenim podacima "nešto ne slaže".

Najjednostavniji je slučajan uzorak: nasumično izaberete nekoliko stotina biračkih mesta sa spiska svih biračkih mesta. Ako sakupite podatke sa celog uzorka i prosto ih saberete, možete očekivati dobru procenu rezultata. Problem je što će sigurno biti biračkih mesta koja nećete moći pokriti jer su suviše nedostupna ili zato što ne postoji telefon u blizini da bi se brzo javili rezultati. Takvo biračko mesto treba zameniti drugim, ali je tada nemoguće ispoštovati princip slučajnosti, jer biračko mesto koje zamenjujemo nije slučajno izabrano. Iz sličnih razloga ne možemo imati dobru procenu rezultata dok ne sakupimo podatke sa skoro celog uzorka, što odlaže objavljivanje prve preliminarne procene, a veliki su problem i biračka mesta sa kojih podaci znatno kasne ili nikad ne stignu.

Nedostupno biračko mesto je logično zameniti sličnim biračkim mestom. Za određivanje šta je to slično biračko mesto potreban je stručnjak. Obično se formiraju grupe sličnih biračkih mesta na osnovu nekoliko kriterijuma (veličina biračkog mesta, koja politička opcija je bila najpopularnija na prethodnim izborima, nacionalna struktura, geografski položaj i sl.). Takve grupe se nazivaju stratumi, a sama podela na grupe stratifikacija. Ukoliko pri formiranju uzorka od početka vodimo računa o stratumima, dobijamo stratifikovan uzorak.

Pretpostavimo da imamo dva stratum: severni i južni. Sa severa su stigli podaci sa svih biračkih mesta iz uzorka i ti podaci daju dobru procenu konačnih rezultata na severu. Sa juga su stigli podaci sa 50 % biračkih mesta iz uzorka i ti podaci daju dobru procenu konačnih rezultata na jugu. Jasno je da onda možemo dobro proceniti i ukupne konačne rezultate izbora. Međutim, da uzorak nije bio stratifikovan, pa su se svi podaci sabrali zajedno, pretegnuli bi podaci sa severa jer ih je stiglo više i procena ne bi bila dobra.

Za izbore u Crnoj Gori je uz pomoć Strategic Marketing-a formiran i korišćen reprezentativni uzorak sa 230 biračkih mesta.

ORGANIZACIONE PRIPREME

Na svakom biračkom mestu iz uzorka bilo je po dva posmatrača, dok je

za mesta van uzorka bio predviđen po jedan posmatrač. Posmatrači na biračkim mestima bili su volonteri CEMI-ja.

Za svakog posmatrača na mestu iz uzorka bilo je pripremljeno precizno uputstvo kada šta radi, tok telefonskog razgovora je detaljno opisan, a na obukama je rađena simulacija razgovora.

Svako mesto iz uzorka je imalo četvorocifrenu šifru (redni broj i kontrolna cifra). Posmatrač se prilikom javljanja rezultata predstavlja šifrom, a naziv i ostali podaci o biračkom mestu korišćeni su u funkciji dodatne provere identiteta. Za svako biračko mesto iz uzorka odštampan je formular sa navedenom šifrom i podacima o biračkom mestu, tako da nije postojala mogućnost da se šifre pomešaju.

Nakon što je napravljena prva verzija uzorka, potrebno je bilo za svako biračko mesto proveriti da li je sa tim mestom sve u redu, praviti neophodne zamene i postepeno formirati krajnju verziju uzorka. Konačan spisak svih biračkih mesta od Republičke izborne komisije nije stigao dovoljno rano, ali i kao konačan, spisak je bio podložen promenama. Većinu biračkih mesta iz uzorka bilo je potrebno običi, da bi se uverilo da je adresa ispravna, ima li telefonske linije, da li je u dometu mobilne mreže, koliko je put prohodan i sl. Dešavalo se da ni od ljudi iz opštinske izborne komisije ne možemo saznati gde je neko biračko mesto.

Pokazalo se veoma korisnim što je čak i u terenskom delu organizacionog posla učestvovao član ekipe za obradu podataka, računarskog obrazovanja, da se ne bi određene informacije i pripremne radnje zanemarile.

U izbornom danu, posmatrači imaju više javljanja, zaključno sa javljanjem rezultata. Postoji jutarnje javljanje i dva do tri javljanja preseka izlaznosti. Pored toga što je presek izlaznosti zanimljiva informacija, dodatna javljanja su bitna za uigravanje posmatrača i operatera, testiranje celog sistema i, što je posebno važno, uočavanje ko se ne javlja i intervenisanje.

OBRADNI CENTAR ZA REPREZENTATIVNI UZORAK

Obradni centar u Podgorici je bio smešten u dve spojene prostorije CEMI-ja. Tu nas je čekalo 8 telefonskih linija u seriji (postojao je zajednički broj

za sve linije), a doneli smo i instalirali 8 lap-top-ova za operatere, jedan za server, po jedan za programera i statističara, 8 tastatura za operatere (zbog numeričkog dela tastature), dovoljno PCMCi mrežnih kartica, nekoliko 8-portnih switch-eva, kablove, štampač i telefonske aparate.

Aplikacija za operatere

Na serveru je bila baza podataka kojoj su pristupali operateri kroz aplikaciju za unos primljenih podataka, programer i statističar. Aplikacija za operatere je u potpunosti pratila proceduru prijema podataka, počev od unosa šifre ekipe, pa do generisanja šifre potvrde prijema nakon obavljenog unosa. Šifra potvrde prijema razrešava potencijalne nesporazume oko toga da li je posmatrač poslao podatke ili nije. Aplikacija je takođe upozoravala na logičke nesaglasnosti u primljenim podacima (na primer da ima više važećih glasova od izašlih glasača), ali nije u svim slučajevima sprečavala

unos, jer nesaglasnosti mogu da potiču sa zvaničnog zapisnika biračkog odbora.

Softver za obradu je pravio procenu konačnih rezultata glasanja i na osnovu te procene računao mandate. Poseban zaplet u računanju bila su specijalna biračka mesta sa teritorija na kojima žive pretežno Albanci, a sa kojih se bira pet poslanika. Formulacije iz zakona i drugih dostupnih akata nisu bile dovoljno precizne. Pored procene rezultata, računali su i mnoge dodatne statistike koje je statističar imao potrebe da prati. Softver za obradu je izbornog dana koristio programer koji ga je i pisao, jer bi mnogo više od jednog dana izgubio u razvoju korisničkog interfejsa i obuci nekog drugog da to radi.

OBRADA REZULTATA SA SVIH POKRIVENIH BIRAČKIH MESTA

Ova obrada je rađena distribuirano, što znači da su se na više mesta u Republici prikupljali i obrađivali zapisnici, a zatim su se rezultati obrade objedinjavali u kancelariji CEMI-ja u Podgorici. Korišćena je aplikacija koja je omogućavala unos podataka, obradu, slanje i prijem podataka. U slučaju mogućnosti slanja rezultata elektronskim putem, svi uneseni podaci bi se izvezli u jednu datoteku koja bi bila poslata u kancelariju u Podgorici, gde bi se podaci iz datoteke uvezli u aplikaciju koja je radila sumarnu obradu. U slučaju nemogućnosti slanja podataka elektronskim putem, ostavljena je mogućnost da se telefonom izdiktiraju sumarni podaci na nivou opština.

Aplikacija za distribuirani unos i obradu rezultata

Za pomenutu aplikaciju je napravljen CD-ROM sa koga se aplikacija jednostavno instalira, tako da je u potpunosti prilagođena za samostalnu instalaciju i korišćenje od strane nešto iskusnijeg korisnika računara. Na svim mestima gde će se podaci unositi bilo je potrebno obezbediti računare i ljude koji su umeli da ih koriste.

INTERNET

Na dan izbora konferencije za štampu su bile u prostorijama Britanskog saveta u Podgorici. Njihova lokalna mreža je bila povezana na Internet, tako

da su Web dizajner, njegov pomoćnik i urednik vesti na CeSID-ovom sajtu bili smešteni u Britanskom savetu. Da ne bismo ništa instalirali na računari-ma domaćina, koristili smo dva lap-top-a, dok je za editovanje vesti bio dovoljan Web browser. Lokalna mreža je bila otvorena prema Internetu, što nam je odgovaralo.

Adresa web strane posvećene izborima u Crnoj Gori glasi: <http://www.cesid.org/cg2001/>.

IZBORNI DAN

Još od jutarnjeg javljanja bilo je jasno da su posmatrači na mestima iz uzorka ozbiljno shvatili posao. Bilo je zadovoljstvo prisustvovati javljanju preseka odziva u toku dana. Špic javljanja traje desetak minuta, kada svi operateri istovremeno razgovaraju, ukoliko neko od njih upravo ne diže slušalicu. S druge strane, možete da pratite kako se svakih nekoliko sekundi menja broj obrađenih biračkih mesta i procena odziva. Čim se pozivi prorede, štampa se spisak biračkih mesta koja se nisu javila i kod svakog ime osobe i telefon koji treba zvati da bi se intervenisalo.

Nastupaju bučni razgovori preko mobilnih telefona sa ljudima na terenu i sporadični razgovori operatera. Ako se javlja izlaznost do 13 sati, do 13:30 je procena na osnovu oko 90 % obrađenog uzorka već spremna za konferenciju za štampu, koja je zakazana za 14 sati. U međuvremenu se prave grafikoni i tabele za prikaz na projektoru.

Brojanje glasačkih listića na biračkim mestima odužilo se preko očekivanja, tako da se i prijem rezultata razvukao, pa nije bilo izraženog špica javljanja kao pri javljanju preseka izlaznosti. Procena koju pravimo je do objavljivanja bila strogo čuvana tajna, da niko ne bi našu procenu objavio kao svoju. Takva nezgoda se desila organizaciji GONG u Hrvatskoj. Strogo je bilo ograničeno ko može da ulazi u računski centar, a ni sami operateri nisu znali izračunatu procenu, ali im je ipak bilo zabranjeno korišćenje mobilnih telefona. Prvi podaci su pokazali za većinu neočekivani trend da će između dve najveće koalicije biti tesan rezultat. U takvim okolnostima smo morali da budemo veoma pažljivi, jer se proceni CeSID-a veruje: Britanski savet je

bio prepun novinara koji su strpljivo čekali više od sat vremena prvu procenu. Prva procena je objavljena nešto posle 11 sati, a krajnja procena za oko sat vremena. Reakcije političkih stranaka u narednim satima pokazale su da nismo promašili. Novinar Nedeljnog telegrafa to je prokomentarisao ovako: "Malo po malo rezultat Đukanovićeve koalicije izjednačavao se sa nemilosrdnim nalazima CeSID-a - 35:33".

V ORGANIZACIONE PRIPREME CeSID-a I CEMI-ja ZA PREVREMENE PARLAMENTARNE IZBORE

Centar za monitoring je otpočeo svoj rad 15. marta 2001. godine. Projekat je predviđao aktivnosti u dva pravca. Jedan pravac je bio posvećen građanskom nadgledanju izbornog procesa, dok je drugi bio posvećen organizovanju kampanje za animaciju građana da postanu CEMI-jevi posmatrači, da izađu i glasaju, te na taj način postanu aktivni učesnici ovog procesa.

Paralelno sa ovim aktivnostima, CeSID-ovi aktivisti su organizovali pripreme za edukaciju CEMI-jevih trenera, širenje mreže volontera, kao i za pružanje kompletne softverske podrške oko realizacije PPVT i PVT metode. Celokupna priprema je trajala mesec dana uoči održavanja parlamentarnih izbora u Crnoj Gori.

CeSID-ovi eksperti zajedno sa CEMI-jevim saradnicima organizovali su trodnevni seminar, tj. trening za trenere u Budvi prilikom kojeg su obučili 33 CEMI-jeva trenera. Prvog dana treninga profesor Veselin Pavićević je upoznao učesnike sa vrstama izbornih sistema, problematikom izborne geometrije i izborne matematike.

Drugog dana Soraja Soković iz CeSID-a i Vladimir Savković iz CEMI-ja, zaduženi za obuku, upoznali su učesnike sa pozitivno-pravnim izbornim zakonodavstvom Crne Gore fokusirajući se isključivo na deo koji se odnosi na prava i obaveze biračkog odbora na dan izbora, na izbornu proceduru i na bitne nepravilnosti izbornog postupka. Na kraju seminara isti su prošli simulaciju izbornog dana gde su praktično mogli da se upoznaju sa tokom izborne procedure. Po završetku obuke učesnici su polagali usmeni i pismeni deo testa.

Od 12. aprila aktivnosti su tekle u više pravaca. Đorđe Vuković i Aleksandar Bratković iz CeSID-a i Vladimir Raičević iz CEMI-ja su radili na koordinaciji formiranja specijalnih mesta i širenju volonterske mreže. Treneri su

obučavali volontere po crnogorskim opštinama tako da je konačna cifra brojala 1300 CEMI-jevih posmatrača.

Za svakog posmatrača na mestu iz uzorka bilo je pripremljeno precizno uputstvo kada šta radi, tok telefonskog razgovora je detaljno opisan, a na obukama je rađena simulacija razgovora.

Pošto su budući treneri bili i lokalni koordinatori i monitori za dobar deo opština u Crnoj Gori, sa njima su planirane aktivnosti na prikupljanju podataka sa onih biračkih mesta koja su svojom mrežom volontera pokrili ili planirali da pokriju do 22. aprila. Paralelno sa ovim aktivnostima CeSID i CEMI organizovali su i nekoliko press konferencija u Podgorici kako bi informisali javnost o istim.

Zbog lakšeg obavljanja poslova, a imajući u vidu da geografska razučnost Crne Gore to zahteva, neophodno je bilo uraditi podelu na regionalne celine. Tako je izvršena podela na tri regiona. Severni deo Crne Gore sa centrom u Bijelom Polju koji je obuhvatao 11 opština: Žabljak, Šavnik, Plužine, Mojkovac, Pljevlja, Kolašin, Berane, Andrijevicu, Plav i Rožaje. Centralni region je zahvatao tri opštine, i to Podgoricu, Danilovgrad i Nikšić. Primorski ili južni region sa centrom na Cetinju, zahvatao je još: Ulcinj, Bar, Budvu, Tivat, Kotor i Herceg Novi. Takođe su uspešno pronađena i tri koordinatora za opštine Žabljak, Plužine i Šavnik, koje nisu bile pokrivene mrežom CEMI-ja. Na taj način je pripremljena mreža volontera koji su prikupljali podatke u izbornoj noći.

Rezultati koji su bili sakupljeni sa svih posmatranih biračkih mesta čine oko 65 % od broja biračkih mesta i oko 80 % od broja glasalih birača. Razlog je što su planinska mesta koja imaju manji broj glasača bila teže dostupna.

POSMATRAČI

Izbore je pratio i veliki broj ovlašćenih posmatrača, kako stranih, tako i domaćih. Na prevremenim parlamentarnim izborima u Crnoj Gori održanim 22. aprila 2001. godine Centar za slobodne izbore i demokratiju imao je 65 posmatrača koji su, podeljeni u mobilne timove, obilazili biračka mesta u sledećim opštinama: Herceg Novi, Tivat, Budva, Žabljak, Bar, Šavnik, Nikšić,

Berane, Andrijevicu, Plav, Rožaje, Ulcinj, Kotor, Pljevlja. Centar za monitoring je sa svojih 1100 posmatrača pokrивao 1086 biračkih mesta, s tim da je na uzorkovanim, tzv. specijalnim biračkim mestima, imao po dva posmatrača.

Pošto je cilj bio da se obiđe što više biračkih mesta u što više gradova, a naročito sela, CeSID i CEMI su nastojali da organizuju što više mobilnih timova, kako bi posmatračima omogućili čestu i brzu promenu biračkih mesta. S obzirom da je na izborima u Crnoj Gori prvi put primenjena PVT metoda (paralelno brojanje glasova specijalnim matematičkim proračunima na osnovu 221 reprezentativnog uzorka), intencija je bila da što više CeSID-ovih posmatrača pr prati glasanje upravo na mestima na osnovu kojih su, nakon zatvaranja biračkih mesta, i doneseni prvi preliminarni rezultati izbora.

IZBORNI DAN

Glasački listić

Na ovim izborima je korišćeno rešenje koje je primijenjeno na lokalne izbore 2000. godine. Glasački listić je sadržao nekoliko elemenata koji su spriječavali manipulacije, kao što su oznaka izborne jedinice, dok se na poleđini listića, u gornjem desnom uglu, nalazio naziv i broj biračkog mjesta. Sastavni dio glasačkog listića bio je kontrolni kupon sa serijskim brojem na njemu, koji se odvajao od glasačkog listića, pošto birač označi svoj izbor, a prije stavljanja u glasačku kutiju.

U zakonu je propisano da prije negoli doda glasački listić biraču član biračkog odbora stavlja pečat, koji sadrži naziv i broj biračkog mjesta.

Zakonom je predviđeno da jedan stalni član biračkog odbora, odabran žrijebom, odvaja kontrolni kupon, nakon što je birač glasao, a prije negoli ubaci listić u kutiju. Primjena ovog pravila nanijela je niz problema. Zbog izuzetne čvrstine papira, papir se nakon jednog presavijanja otvarao, tako da se često dešavalo da stalni član biračkog odbora bude u prilici da dođe do saznanja kako je ko glasao.

Ovim činom je ugrožena tajnost glasanja.

Biračke kutije

Biračke kutije su već za druge izbore u Crnoj Gori providne. Ova promjena koja je uslijedila na lokalnim izborima 2000. predstavlja značajan korak ka snažnijoj transparentnosti u izbornom procesu. Međutim, prilikom održavanja izbora, zbog papira teškog za presavijanje, a prije svega zbog nedovoljne pažnje glasača, dešavalo se da sadržina glasačkog listića bude dostupna, dok se listić nalazi u glasačkoj kutiji. Na ovaj način je takođe ugrožena tajnost glasanja.

Mastilo

Nakon brojnih problema koje je izazvala upotreba mastila na lokalnim izborima 2000, kada su prvi put upotrijebljeni, na ovim izborima problemi su bili svedeni na minimum. Poučeni iskustvom, kada članovima biračkih odbora koji su nanosili mastilo na prst glasača, nije dozvoljeno da glasaju na biračkom mjestu gdje su upisani, iz razloga što su otkriveni tragovi mastila, ovoga puta birački odbori imali su plastične rukavice, te su problemi ove vrste praktično iščezli.

Glasanje u zatvoru

Posmatračka ekipa CeSID-a i CEMI-ja propratila je glasanje zatvorenika koji se nalaze na odsluženju kazne zatvora u Spužu. U skladu sa preporukom Republičke izborne komisije Crne Gore, zatvorenici koji nisu posjedovali ličnu kartu mogli su da glasaju na osnovu tzv. ličnog lista (lični zatvorski dosije). Glasanje je proteklo u najboljem redu te se može zaključiti da nije bilo bitnih narušavanja pravila izbornog zakona.

Uzimajući u obzir činjenicu da je glasanje u zatvoru u Spužu i Bijelom Polju završeno do 13 časova, tim koji je posmatrao rad Republičke izborne komisije prisustvovalo je utvrđivanju rezultata izbora pristiglih iz zatvora u Spužu (pritvor, istraga i izdržavanje kazne) i u Bijelom Polju.

NEPRAVILNOSTI KOJE SU CeSID-ovi i CEMI-jevi POSMATRAČI KONSTATOVALI

Na biračkim mestima koje su obilazili posmatrači nisu primećene bitne povrede izbornog prava koje bi mogle da dovedu u sumnju pravilnost izbornog procesa, osim činjenice da su na tri biračka mesta u opštinama Nikšić, Tivat i Žabljak ponovljeni izbori zbog sledećih nepravilnosti:

Nikšić - birač polomio glasačku kutiju;

Tivat - član biračkog odbora uticao na birača kako da glasa;

Žabljak - biraču je, nakon što nije proveren optičkim čitačem i nakon činjenice da nije upisan u birački spisak, dozvoljeno da glasa.

Zapaženo je da se problem javljao prilikom glasanja onih birača kojima se JMBG iz ličnih dokumenata nije slagao sa onim u izvodu iz biračkog spiska. Naime, zaključkom Republičke izborne komisije bilo je određeno da ukoliko se matični broj iz ličnih dokumenata ne slaže zbog očigledne štamparske greške sa matičnim brojem u izvodu iz biračkog spiska, da se biraču dozvoli da glasa. Problem je rešavan od slučaja do slučaja... Međutim, dešavalo se da na nekim biračkim mestima:

- B.M. 9, Buče, opština Berane - biraču je onemogućeno da glasa zbog neslaganja JMBG u ličnoj karti i broja u izvodu iz biračkog spiska;

- B.M. 1, Brezjevice, opština Plav - biraču onemogućeno da glasa zbog neslaganja JMBG u ličnoj karti i broja u izvodu iz biračkog spiska.

POVREDA TAJNOSTI GLASANJA

- B.M. 17, Herceg Novi - gužva oko paravana;

- B.M. 9, zgrada komunalnog preduzeća, Nikšić - nalazilo se više od jedne osobe iza paravana.

UTICAJ NA DRUGOG BIRAČA KAKO DA GLASA

- B.M. 12, Budimlje, Berane - birač sugerisao svojoj ženi kako da glasa

- B.M. 61, Lim II, Berane - muž pomogao ženi da glasa.

KORIŠĆENJE ALKOHOLNOG PIĆA I MOBILNE TELEFONIJE

- B.M. 2, Žabljak - korišćenje alkoholnog pića i mobilnih telefona
- B.M. 6, Žabljak - korišćenje mobilnih telefona
- B.M.17, Herceg Novi - upotreba telefona na samom biračkom mestu od strane članova biračkog odbora
- B.M. 30, Herceg Novi - članu biračkog odbora nije bio isključen mobilni telefon tokom prebrojavanja glasova.

PROPAGANDNI MATERIJAL U KRUGU OD 50 m OD BIRAČKOG MESTA

- Srednja škola "Danilo Kiš" - propagandni materijal;
- B.M. 12, Budimlje, Berane - momak je sedeo u kolima ispred biračkog mesta sa kapom na kojoj je pisalo "Pobjeda je Crne Gore".

GLASANJE BEZ LIČNIH DOKUMENATA

- B.M. 42, Kamenari - birač glasao bez prethodne provere ličnih dokumenata
Što se tiče ostalih povreda izborne procedure CeSID-ovi posmatrači su konstatovali da je na:
 - B.M.15, Herceg Novi - birač koji je ubacio kontrolni listić nije imao dokumente na osnovu kojih se mogao utvrditi njegov identitet; da je na istom biračkom mestu birač tek nakon ubacivanja glasačkog listića potpisao izvod iz biračkog spiska;
 - B.M. 28, Herceg Novi - član biračkog odbora naneo sprej biračima pre provere činjenice da li su isti upisani u birački spisak;
 - B.M. 30, Herceg Novi - prilikom pakovanja prebrojenih glasačkih listića zbog nedovoljnog broja koverti, u posebnu kovertu su stavljani listići "Koalicija za Jugoslaviju", a u posebnu ostali glasački listići;
 - B.M. 12, Budimlje, Berane - nakon proveravanja da li je kutija prazna prvi glasač ubacuje glasački listić, pa tek onda kontrolni listić;
 - B.M. 16, Goražde, Berane - članovi biračkog odbora biraču naneli sprej,

pa tek onda proverili da li je upisan u birački spisak;

- B.M. 9, Nikšić - sprej nanet dvojici birača za koje su kasnije članovi biračkog odbora utvrdili da nisu upisani u birački spisak.

Zaključak

Na osnovu pregledanih izveštaja dobijenih od CEMI-jevih 1072 posmatrača, koji su bili prisutni na 724 biračka mjesta, te izveštaja sa 133 biračka mjesta koja su obišeta od strane 25 zajedničkih mobilnih timova Centra za slobodne izbore i demokratiju iz Beograda i njihovih 65 posmatrača, Centar za monitoring u saradnji sa CeSID-om ocenio je da su parlamentarni izbori 2001. bili organizovani u atmosferi koja je omogućila da građani Crne Gore slobodno izraze svoju volju, neometani od strane drugih faktora.